

**SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
SZEGED**

**Forradalom vagy ellenforradalom?
Kádár János illetve Nagy Imre politikai koncepciói a
közelmúltról.**

OTDK-pályamunka

Készítette: Gulyás Martin

EHA kód : GUMRAAB.SZE

Történelem – történelem szakirány III. évfolyam

Témavezető: Dr. Bencsik Péter

Egyetemi adjunktus

2012.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	2
1.1. Témakijelölés és a dolgozat megszületésének körülményei	2
1.2. A források ismertetése.....	4
2. A marxizmus–leninizmus forradalom-fogalma és 1956 lehetséges értelmezése	6
3. Az 1956. októberi értékelések és az illegitim Kádár-kormány kialakulása	10
3.1. Kádár János és Nagy Imre politikai véleménye 1956. október 23-a és november 1- je között az események jellegéről	10
3.2. Hatalomváltás november elején.....	13
4. Forradalom vagy ellenforradalom?	17
5. Összegzés, befejezés	26
6. Felhasznált irodalom	29
7. Mellékletek	32

1. Bevezetés

1.1. Témakijelölés és a dolgozat megszületésének körülményei

1956 októberében a modern kori magyar történelem egyik máig legvitatottabb eseménye zajlott le, melyet a magyar történeti tudat forradalom és szabadságharcként őriz. Mint a dolgozat címe és tárgya is jelzi, ez közel sem volt mindig így. Politikai okokból, személyes ambíciókból táplálkozó elfogultságok, közhelyek, megingathatatlan meggyőződések és a korral foglalkozó szakemberek számára a kutatási lehetőségek korlátozott volta tették lehetetlenné az események jellegéről folyó párbeszédnek – évtizedeken át – egyáltalán a megindulását is. A demokratikus közélet egyik vitatémájaként ma is, elsősorban a mindig esedékes évforduló előtt, fellángol a vita és egymásnak feszülnek érvek, indulatok: forradalom vagy ellenforradalom volt-e 1956-ban? Népfelkelés, esetleg spontán lázadás volt? Világtörténelmi jelentőségű függetlenségi felszabadító háborúvá növvő nemzeti demokratikus forradalom? Netán a népi demokrácia vívmányai ellen folytatott, a belső és külső reakció által életben tartott ellenforradalom a megtévesztett rendszerhű elemek tömegerejével? Hogyan szakaszolhatóak az események, mettől meddig tartott ez egyáltalán? Milyen politikai mozgások zajlottak le benne, egyáltalán miért bukott el? *Horribile dictu*: győzhetett volna? Volt-e a forradalomnak vezére, egyáltalán „hány ’56” volt/van? Egyáltalán: hogyan kapcsolódik be 1956 a maga üzenetével az emberiség egyetemes szabadságküzdelseinek sorába? A talányos kérdések sora hosszan folytatható. Az itt feltett kérdéseknek a terjedelmi keretek miatt is csak töredékére fogunk tudni a források és az ide vonatkozó szakirodalom felhasználásával választ adni, melyek elsősorban az események jellegét, az értékelések történelmi eredőit fogják felfedni.

Dolgozatom témáját egy alapvető felismerés körvonalazta: a Kádár-rendszer működési logikáját, természetét az 1956-ból leszűrt hatalomtechnikai következtetések határozták meg. S ha mindez tárgyilagosan és bizonyíthatóan kijelenthető, nem kerülhető meg Nagy Imre alternatív szocializmusmodellje és ennek történeti realitásvizsgálata sem.¹ Úgy is mondhatnók, a Kádár-rendszer három évtizedének bármely szakasza vizsgálatakor – különösen az 1956–63 között a történeti irodalom által „*megtorlás és konszolidáció*”

¹ Annak ismeretében pedig felettébb fontos ez, hogy egy máig uralkodó hamis toposz szerint Kádár valójában Nagy programját valósította volna meg hosszabb távon. Ezt magam 2012. június 16-án Szegeden, a Nagy Imre Társaság által rendezett „A kivégzéskor Nagy Imréről” c. emlékkonferencián cáfoltam is: http://nitsz.nolblog.hu/archives/2012/06/16/A_kivegzekor_Nagy_Imrerol/

kifejezésekkel aposztrofált időszakban – 1956-tal kapcsolatos és abból eredő, oda visszavezető összefüggésekre lelünk. Magam ebben a dolgozatban a kádárizmus évtizedeinek, genezisének egyik megfellebbezhetetlen *ideológiai alaptételét* vizsgálom, mely fontos meghatározója a korszaknak: miként lett 1956 decemberére a pártvélemény és Kádár személyes véleménye is „ellenforradalom” 1956 történéssorozatáról? A dolgozatnak nem célja egy teljesen új paradigma felállítása, szerzőjének képességeit ez jóval meghaladná. Az itt olvasható írás célja, hogy bizonyos, a felhasznált forrásokból kidomborodó, rendre visszatérő nyelvi-ideológiai paneleket több szempontból körüljárjon, árnyaljon, feltárja azon történeti és lélektani mozgatórugókat, melyek azok kialakulását befolyásolták. Néhány esetben – ha ez indokolt – szubjektív ítéletet alkosson, reflektálva alkalmasint egyes szakirodalomban olvasható véleményekre.

A címben is jelölt terminológiai problémát 1956 vonatkozásában kénytelen vagyok érinteni, noha vázlatosan. A kifejezés értelmezési zavarainak azon szegmenseit idézem ide, mely 1956 lehetőség szerinti korrekt és tényszerű megítélése, jellegének meghatározása kapcsán relevánsak lehetnek. Ezen fogalmi alapok lefektetése után következik a terminológiai ellentétpár vizsgálatából leszűrt konkrét következtetések alkalmazására az 1956-tal kapcsolatos politikusi vélemények kapcsán. A dolgozatnak nem kitűzött célja az 1956-os forradalom és szabadságharc politikatörténetét és társadalomtörténetét részleteiben bemutatni, még a november 4-e utáni kádári konszolidációból is annyit kíván érinteni, amennyi a konkrét téma megértéséhez és a koncepció alakulásának hátteréhez elengedhetetlenül szükséges.

A dolgozat módszertanilag a modell- és a komparatív (összehasonlító) módszert követi. A forrásokból kivonatolható és egymással összevethető információk rendszerbe foglalásával igyekszik globálisan és tematikusan is összevetni a két politikus nézeteit. E módszerből is adódik a fentebbi megjegyzés, azaz a köztörténeti eseményekre való relatív érzéketlenség. A munka a koncepció alakulását nem mindig időrendben követi, sokkal inkább a tematikus megszerkesztettség jellemzi. Ennélfogva a munka központi magva a forradalom–ellenforradalom ellentétpár egy látens politikai vitában² való leképeződése. A dolgozat vizsgálati horizontja 1956. október 23. és 1957 februárja között húzódik.

² Ahogyan a *Kinek a forradalma?* című könyv szerzői még találóbban fogalmaznak: „árnyék-párbaja”. Kahler–M. Kiss, 1997: 293.

1.2. A források ismertetése

Az írásmű forrásbázisát Nagy Imre romániai fogságban írott, román gyártmányú jegyzettömbre legépelte, két változatban fennmaradt anyag magyar nyelven véglegesített kézirati példánya³, valamint Kádár János forradalommal kapcsolatos monológjait tartalmazó központi és intéző bizottsági jegyzőkönyvek adják. Az előbbi időintervalluma 1956. november végétől 1957. februárjáig tart, ez indokolja a dolgozatban vizsgált kérdések időbeli horizontját is. A MSZMP februári 26-i párthatározatáig követett kádári szövegek így párhuzamba állíthatók a fontos pontokon a Snagovi jegyzetek c. kötetben nyomon követhető Nagy Imre által lejegyzett véleménnyel.

Nagy 1957. április 14-én történt letartóztatása alkalmával a magyar belügyi megbízottak minden iratát lefoglalták, feltehetőleg ezekben a napokban fejezte be snagovi naplót. A fennmaradt kézirat eredeti, első verziója a román hivatalos szervek fotokópiáin és a *Securitate* által legépelte román fordítások formájában maradtak fenn. Ezt Nagy – új észrevételeit a notesz hátuljára jegyezve, a korábbi tartalmat átértékelve – újraírta, így a dolgozatban is ebből olvashatók az idézetek. A kézirat és az eredetiről meglévő „román verzió” között komoly eltérés van, melyet Nagy Imre maga is jelez 1957. szeptember 2-i kihallgatásán, hangsúlyozva, hogy az első verzió nem az aktuális álláspontját képviseli, s ezt ne vegyék figyelembe a nyomozás során. A vádiratban nem is köszön vissza a vádpontokban olyan megállapítás, melynek magva a Snagovban leírtakból lenne eredeztethető. A hatóságok két csoportba rendezték a román szervek által átadott anyagot: a Feljegyzések c. részt megelőzi egy 124 oldal terjedelmű 1957-es gépelés Gondolatok, emlékezések címmel.⁴

A forrás keletkezéstörténetének ismertetése után szólni kell a vele kapcsolatos tartalmi észrevételekről. A magyar hatóságok által kettébontott rész stilisztikailag is és tartalmilag is jól elkülöníthető egymástól. A Gondolatok c. rész sokkal összeszedettebb, annak ellenére, hogy rövid idő alatt megírt nagy mennyiségű anyagot tartalmaz. Jól átlátható, fejezetekre osztott, tagolt szerkezetben íródott. Megállapításai tárgy-és ténytípusúak, tömörek és rövidek. A személyesen megélt bizonyító erejű események mellett sok esetben tárgyi pontatlanságokból leszűrt következtetéseket is tartalmaz. Számos kérdés kifejtését halogatja. A vélhetően decemberben keletkezett részek viszont már kevésbé tagoltak, a beérkezett hírekre, határozatokra való józan érvelés helyett indulat diktálta

³ 1. melléklet

⁴ Vida István: Előszó. Nagy 2006: 7, 50. Rainer 1992: 124–125.

leírásokat találunk. Az írásmű jellegváltozásában a fordulópontot az októberi eseményeket ellenforradalomként definiáló decemberi párthatározat jelentette, fogságban írt írásai erre való reflexiói miatt műfajilag nyíltan perlekedő politikai naplónak változnak.⁵ Ez érthető, hiszen az ellene meginduló vádfolyamra ezen a módon tud érdemben reagálni. Nagy Imre ekkor már egyértelműen vádlottnak érzi magát, ez indokolja az olykor már mániákusnak tűnő önismételgetést a szövegben.⁶ Sajátossága a forrásnak, hogy benne végső összegzésre nem kerül sor. Politikai elemző írását nem tartja „pártos marxista elemzésnek”, mert „*az események hatása alatt – s ez elkerülhetetlen – egyoldalúság, elfogultság, a kritikai szemlélet elégtelensége és a belőlük folyó hibás következtetések érvényesültek. Személyes megbántottság, sértődöttség, harag is nem kis szerephez jutott.*”⁷

Nézőpontjára sajátos kettősség jellemző: a saját jövőbeli sorsát megpecsételő november 4-i végkifejlet szemszögéből nézi az eseményeket. Az ezzel szemben való alapállásaként határozza meg és vezeti le az egész forradalom logikáját. Mint Rainer M. János állítja, ezzel azonban torz optika alakult ki, mert a tárgy helyett annak következményeiből kiindulni félreviszi az eseményeket. Az elemzés ellentmondásossága és töredezettsége ennél fogva abból is fakad, hogy a „*november 4-e szindróma*”, mint személyes sérelemnek felfogott esemény belső feszültséget és rezignáltságot eredményezett.⁸ Nagy Imre egyetemi tanár, filozofikus és töprengő alkat volt, a marxizmus elméleti kérdéseit a pillanatnyi magyar politikai helyzetre és jövőképre is alkalmazta. Az 1956-os eseményeket így *tabula rasa*-nak tekinti a szocializmus építése szempontjából, esélyt lát az átugrott fejlődési szakasz „bepótlására”, mely a Rákosi-éra alatt elmaradt.⁹

A tényleírások mellett megfigyelhető saját személyének és nézeteinek talán túlzott kiemelése is. Ez persze indokolt, ha úgy közelítjük meg ezt a jelenséget, hogy naplójában feltehetően saját védőbeszédét írta. Hozzá kell tenni, számos igazság van saját szerepéről való önértékelésében, melyek különösen írásának végén sokasodnak meg: „*A szocializmus legválságosabb, legsúlyosabb napjaiban kellett az ország élére állnom két esetben is.*”¹⁰ Nagy hangsúlyt fektet a forradalmi események proletár nemzetköziség szempontjából való kifejtésére,¹¹ valamint távlatos perspektívába helyezi hazán esélyeit a nemzetközi

⁵ Rainer 1992: 127, 132.

⁶ Révész Sándor megállapítása szerint a snagovi gondolatok önigazoló megnyilatkozások, és nem a perfolymat során megnyilvánuló önvédő típusú gondolatok. Életük védelme helyett itt még tetteik igazolásáról és kiemeléséről beszélhetünk. Ez viszont leírásaik hitelességét is növeli. Révész 2007: 205.

⁷ Nagy 2006: 187.

⁸ Rainer 1992: 125.

⁹ Rainer 1992: 133–134.

¹⁰ Nagy 2006: 129.

¹¹ Nagy 2006: 100.

küzdőtéren. A keleti blokk államai és a Szovjetunió közötti viszonyt a *pancsa szila*¹² alapján rendezné újra.¹³

Kádár Jánosnak, november 4-e után hazánk teljhatalmú urának az októberi eseményekről való gondolatait szintén hiteles és eredeti primér forrásból, az ekkor készült párttestületek jegyzőkönyveinek ide vonatkozó részeinek beszéltetésével – és belső, tartalmi kritikájával – kívánom megidézni. A jegyzőkönyvek sajátossága, hogy a szétesett pártállam hanyag iratképző gyakorlatából adódóan¹⁴ a lejegyzett adatok minősége és így értékelhetősége is változó. Szó szerinti leiratok és tartalmi lejegyzések jellemzik a dolgozatban tárgyalt időintervallumban született IIB (a Politikai Bizottság „elődje”)- és IKB¹⁵-jegyzőkönyveket is, ezek emiatt kellő forráskritikával kezelendők. A jegyzőkönyvek döntő többsége ún. *másodlat*, tehát másolópapírral készült okmány.¹⁶ Általában 4-7 közötti példányszámban készítették őket. Szerkezetileg három részre oszthatóak: az előterjesztések után következik a legnagyobb terjedelmű vita, majd az annak konklúzióit szentesítő határozat. A határozatok sajátossága, hogy a pártban meglévő viták ellenére azok rendre a párt első emberének szája szerint és az ő véleményét tükrözve fogalmazódnak meg.

2. A marxizmus–leninizmus forradalom-fogalma és 1956 lehetséges értelmezése

A forradalom, revolúció szó ún. *fizikopolitikai fogalom*, amelyet az asztronómiába Kopernikusz vezetett be a XVI. században.¹⁷ Eredetét tekintve tehát csillagászati szakszó, mely az antik–keresztény gondolkodás szerint az égitestek szabályos-törvényszerű, meghatározott rendben való mozgását jelentette, a politikumra vetítve pedig visszatérő, ciklikus mozgásként értelmezhető. A politikai szaknyelv szférájába emelve a revolúció szó

¹² Az először 1954. június 28-án, indiai–kínai szerződéssel megfogalmazódó *öt elv*, melyet az 1955-ös bandungi értekezlet is bevesz *10 alapelv* közé és más multilaterális szerződések is a nemzetek békés együttélésének alapelveként fogadtak el, Nagy Imrénél állandóan visszatérő „vesszőparipa”. Nagy megfogalmazásában ez az öt elv a következő: a szuverenitás, a függetlenség, a belügyekbe való be nem avatkozás, nemzeti önrendelkezés és az egyenjogúság. Ezeket jelöli ki jövőbeli célként a moszkvai hatalom és a szatellitállamok viszonyának vonatkozásában. Mindezeket azért gondolta érvei mellett a szovjet állításokkal szemben és múltbéli tapasztalatok cáfolataként jó ütőkártyának, mert a deklarációt elvben Moszkva is elfogadta. Sőt, 1956 harcának függetlenségi jellege is végső soron szerinte ezen öt elv realizálását kívánta. Horváth 2005: 175, 525.

¹³ Nagy 2006: 67–88.

¹⁴ Nem minden jegyzőkönyvön található hiteleső aláírás és előfordult, hogy az irattárba sem a tisztázati példány került be, továbbá a több példányban készült jegyzőkönyvből pusztán egy példány sorsát lehet nyomon követni. Balogh–Némethné 1993: 7.

¹⁵ Feles 1979: 22.

¹⁶ Balogh–Némethné 1993: 7.

¹⁷ Koselleck 2003: 78–79.

a mai modern definícióval ellentétben – mint a latin eredetre utaló „re-” előtag is mutatja – előremutató változás helyett visszaállítást, a normálshoz és konszolidálthoz való visszatérést, azaz restaurációt jelentett, mely egy adott zárt, ismert mozgásformákból épülő rendszerben egy adott mozgást saját kiindulópontjához vezet vissza.¹⁸ A modern európai forradalom definíciója¹⁹ a következő vele társult kifejezésekkel írható le: egy transzcendentális fordulattal *meta- és transzhistorikus*, valamint *történelemfilozófiai perspektíva fogalom*má vált.²⁰ Legfontosabb sajátossága, hogy spontán, kiszámíthatatlanul következik be.²¹ A történet eddigi zárt és kiszámítható rendje megbomlott, a történeti idő stabilitásának megsemmisítésével annak ritmusa szabálytalan lett, ezzel a változás tartalma félreérthetetlenül és visszafordíthatatlanul összefonódott a történelem menetének újratekintésével. Az új forradalmi rend most már nem egy zárt rendszer ismert formáinak begyakorolt és sablonos körforgását hozza, hanem a jövőbe történő permanens haladás adott pontokon teljesen új, korábban ismeretlen formákat hoz létre.²² Egy forradalom csak akkor tekinthető modernnek, ha áthatja az új tapasztalat és az újdonság pátosza, s ahol mindez összekapcsolódik a tudatosan vágyott szabadság eszméjével.

Mivel a dolgozatban két kommunista politikus forradalomról alkotott elképzeléseit vizsgálom, szükséges meghatározni, hogy a *marxizmus-leninizmus* miképp definiálja a forradalmat és az ellenforradalmat. Kádár János és Nagy Imre értékeléseinek is az eszmei háttere ez a gondolatrendszer, innen merítik az általuk észlelt valóság leírásához szükséges nyelvi-ideológiai paneleket. Az Új Magyar Lexikon vonatkozó kötetében a következőket találjuk a forradalom szócikk alatt: „*az osztályharc legmagasabb formája, az osztálytársadalom fejlődésében az a törvényszerűen bekövetkező szakasz, amelynek során a fejlettebb, magasabb rendű társadalmi-gazdasági alakulat felváltja az elavult társadalmi rendet, és a hatalom a régi, reakciós uralkodó osztály kezéből más, haladó osztály kezébe megy át. Szükségyszerűsége a fejlődő termelőerők és a fejlődés gátjaivá váló régi termelési viszonyok közti ellentétet alapszik*”.²³ A polgári demokratikus-, majd proletárforradalom feloldja az ellentmondást a megváltozó társadalmi felépítmény és gazdasági alap között. Amíg ezek nincsenek összhangban, annak jele a „válság”, vagyis „*a dolgozó tömegek nem*

¹⁸ Koselleck 2003: 79–80.

¹⁹ Két szálon indul el a modern forradalom tartalmának értelmezési lehetősége: ez a mérsékelt, liberális jogkiterjesztő és demokratizáló condercet-i értelemben meghatározott forradalom és a jakobinus permanens radikalizmus irányvonala.

²⁰ Koselleck 2003: 86–87. Gyáni 2007: 25–32.

²¹ Arendt 1991: 44–45.

²² Koselleck 2003: 87.

²³ ÚML 1960: 389–390.

*akarnak a régi módon élni, a kizsákmányoló osztályok nem képesek a régi módon uralkodni.*²⁴

Miképpen érvényesítették ezeket a téziseket a magyar kommunisták az 1945 után bekövetkezett átalakulásra? Kádár és Nagy Imre egyaránt elfogadták egyfajta közös szellemi alapként az *1945–49 közötti permanens forradalom* tételét, ami abban is megnyilvánult, hogy 1956 októberében elmondott beszédekben egyaránt arra hivatkoznak mindketten, hogy a *„kis októberi szocialista forradalom”*²⁵ megvalósításával a nép követeléseit pártprogrammá emelve be akarják fejezni és ki akarják javítani az 1945 után a magyar progresszió vezetésével építeni kezdett szocialista Magyarországot. Tehát az 1956-ot megelőző időszakot mindketten a szocialista forradalom bő évtizedének tekintették. De mit kell ez alatt érteni? Alighanem a következőket: a revolúció 1945–47 közé tehető első szakaszában az egyesült magyar progresszió (kommunisták és társadalmi-politikai szövetségesei) egy polgári demokratikus forradalom keretében megdönti a régi tőkés-kapitalista elnyomó rend uralmát, ezzel létrehozva a népi demokratikus rendszert. Az ennek első szakaszában uralkodó munkás-paraszt demokratikus diktatúrát felváltja a forradalmi élcsapat vezette proletárdiktatúra, mely az uralomra jutott munkásosztály államhatalmát jelenti. Ez minden rendszernél demokratikusabb, tudniillik *„nem a kisebbség uralmának eszköze a társadalom többsége felett, mint a burzsoá rendszer bármely válfaja, hanem a nagy többség uralmáé a kisebbség felett.”*²⁶ Ezen normatív fogalmak mellett a szocialista forradalom egyes stációinak egyéni értelmezései és variációi éltek a pártvezetők fejében, mind Kádár, mind Nagy Imre esetében, mely eltérő értelmezések adott történeti szituációban konfliktusba kerülhettek egymással. Ilyen szituáció volt az 1956. november 4-ét követő időszak, melyről dolgozatom is szól.

Ki kell térni arra is, mit értünk *ellenforradalom* és mit ért a marxizmus-leninizmus *ellenforradalom* alatt. Az *ellenforradalom* egy a modern revolúcióra született válaszreakció, a francia forradalom baloldali, revolucionista és a szervesen kifejlődött struktúrákkal szembeni érzéketlenségének elutasítása szülte meg. Sokan értékrendileg helyesen a konzervativizmussal azonosítják. Feladata, hogy *„megvédjék a társadalmat és a rendezett közösség elveit”*.²⁷ Be akarták bizonyítani, hogy *„a társadalmak szerves természete elveti a forradalmat mint olyan tényezőt, amely brutálisan felbomlasztja a*

²⁴ ÚML 1960: 389.

²⁵ Az 1956-os forradalom alatti pártvezetés a tömegek megnyerése céljából úgy értelmezte maga '56-os szerepét, hogy a párt forradalmi jellegéből adódóan a felkelt munkásosztály élére állva küzd a szocializmusért és a múlt hibáinak kijavításáért. A fogalom magyarázatához: M. Kiss 2006: 15, 271.

²⁶ ÚML 1962: 484.

²⁷ Molnár 2005: 9.

nemzet létét, tehát azt a harmóniát, amely összeköti a közösséget és a polgárt, a kormányzatot és a nemzetet, a múltat és a jelent, a történelmet és a jövőt".²⁸ Nem ellenzi a változásokat, de „*a haladás társadalmi békét, óvatos és minimumra szorító törvényhozást és a felfordulások elleni védelmet feltételez*".²⁹ Nem utasítja el a francia forradalom és a modern kor által felvetett megválaszolandó kérdéseket, magát a szabadság fogalmának újraértelmezését sem, pusztán tradicionális, megfontolt válaszokat ad és e szempontokból közelít. A marxista definíció szerint „*a forradalomban legyőzött társadalmi osztályok támadása a hatalomra került új uralkodó osztály és az új társadalmi rend ellen, a forradalom előtti gazdasági, társadalmi és politikai rend visszaállítása, elvesztett hatalmuk visszaszerzése végett. Az ellenforradalom szembefordul a társadalmi fejlődés irányával, olyan politikai és gazdasági rendet igyekszik ráerőszakolni a társadalomra, amelyet ez már meghaladott*.”³⁰ Ennek a meghatározásnak az 1956-tal kapcsolatos áthallásait Kádár véleményén, mint gyakorlati eseten keresztül igyekszem majd bizonyítani.

1956 bizonyos politikai követeléseai ennek a modern forradalom szabadelvű, demokratizáló és jogkiterjesztő hagyományának is a kifejeződése. Mélyebb fogalmi vizsgálódásokba kezdve az 1956-os magyar események nem feleltethetők meg egyértelműen a modern revolúció jakobinus tradíciójú elméleti kritériumrendszerének. 1956-ban a munkástanácsok, forradalmi bizottságok programjai esetében nagyfokú tudatosságot látunk a kívánt és ideális jövőt illetően a „*semmibe való előrezuhanás*”, bizonytalan és instabil jövő képe helyett. A merev fogalmi meghatározáshoz ragaszkodva sokkal inkább egy condorceti (szabadelvű) értelemben meghatározott szabadságküzdelem volt, nemzeti célokkal (tehát az alulról szerveződő és valós legitimitással rendelkező demokratikus képviselők által kollektív célokat is követve) megtámogatva és a történelmi küldetéstudat szférájába emelve. A jakobinus forradalom-definíció szempontjából '56 októbere akár ellenforradalomnak is minősíthető, melynek célja és tartalma a Horthy-korszakot megelőző, a XIX. századi konzervatív-liberális gyökérből táplálkozó polgári demokratikus hagyományok újra történő megtalálása. A kor viszonyainak megfeleltethető restauráció viszont egyben negligálja és kizárja a kommunista típusú revolúció továbbfejlesztésének tételét, s a vállalható köztársasági rend példáját tartja szembe előtt.

²⁸ Molnár 2005: 9.

²⁹ Nyilatkozik a forradalmárról, mint erkölcsi egyénről is, mely az eszmerendszer szerint a metafizikai elégedetlenség állapotában él. Azaz olyan személyiség, amely mindaddig kielégítetlen és nyughatatlan marad, amíg nem valósít meg mindent az eszmék és cselekvés hiteles embereként, melyek az eszményi társadalom ideáljának felépítéséhez szükségesek. Molnár 2005: 51.

³⁰ ÚML 1962: 177.

Ilyen értelemben meg akarta találni a magyar történelem erőszakkal elszakított fonalát és vissza akarta építeni a szervezett közösség rendjét, a gyakorlatban is biztosítva emellett az egyéni szabadságjogok optimális szintjét.

3. A forradalom–ellenforradalom 1956. októberi megjelenésének problémái és az illegitim Kádár-kormány kialakulása

3.1. Kádár János és Nagy Imre politikai véleménye 1956. október 23-a és november 1-je között az események jellegéről

Az alcímben említett vitakonfliktus a pártvezetésben az októberi történésekkel párhuzamosan, azokra reagálva megjelenik, noha kevésbé élesen, mint november 4-e után a kádári hatalom és a defenzívába szoruló Nagy Imre-csoport között. A pártvezetés mindenkor hivatalos véleményének szószólói akkor az október 24-től miniszterelnök Nagy Imre, és az október 25-től az MDP Központi Vezetőségének első titkári posztját betöltő Kádár János voltak. A november 4-e utáni „látens vita” gyökerei noha csak halványan látszanak, legfeljebb a kifejezőkészletben, értékelésük (lévén egy párt tagjai, hozzátétőlegesen azonos érdekekkel) alig különbözik egymástól. Az október 26-án az MDP-n belüli sztálinista, a forradalom fegyveres felszámolását javasló katonai álláspont felett győzedelmeskedő liberálisabb, „konszolidációs, békés” szárny győzelmével kialakul a forradalom alatti pártvezetésen belül egy sajátos narratívája a történéseknek: eszerint a forradalmi párt a munkásosztály élcsapataként a fellázadt proletártömegek élére áll, és a népi demokratikus rendszer már lerakott alapjait nem veszélyeztető követelések kiegészítésével teljesíti a képviseltek akaratát. 26-át megelőzően viszont dokumentumokkal igazolható, hogy sem Kádár, sem Nagy Imre nem zárkózott el egyértelműen a fegyveres megoldástól. Így Nagy Imre részéről pusztán önigazolás az, hogy naplójában magát a békés út első számú szószólójának tekinti november 4-e utáni szorult helyzetében, míg Kádárt mindvégig a rákosista táborhoz tartozónak.

Nagy októberi beszédeiben egyfajta nemzeti egységet kíván rajzolni az ekkor még Kádár által is elfogadott „*kis októberi szocialista forradalom*” teóriája mögé, Kádár beszédeiben azonban sokkal inkább érezhető a forradalom–ellenforradalom váltakozó tendenciáinak kidomborítása. Ezt igazolja október 24-i beszéde, melyben ugyan pártvéleményt közöl, de a későbbi magánmegnyilatkozások fényében egyetérthetett azzal: nyíltan a népi demokratikus rend ellen támadt reakciós elemekről beszél, ugyanakkor –

előkészítve a pártplatformon belüli majdani váltást – már árnyalja is a képet azzal, hogy a politikai harc a munkásosztály főerejével zajlik a népi demokratikus rend alapjait védelmezendő.³¹ Nagy ezt a tételt árnyaltabban ugyan, de október 25-én megerősítette.³² Kádár október 25-i, első titkári programbeszédében³³ a látványos ígéretek mellett³⁴ tovább cizellálja a képet: az események jellege ugyan még továbbra is ellenforradalom, hiszen az események a népi demokrácia államhatalma ellen irányuló fegyveres támadássá fajultak, annak köszönhetően, hogy a becsületes felvonulásba bekapcsolódó népellenes ellenforradalmi erők eltorzították a követeléseket és azok tartalmát, a rendszert alapjaiban nem veszélyeztető (!) munkásköveteléseket. Az elemek keveredése ellenére leszögezhető, hogy az ellenforradalmi vád éle tompul, a hangsúly a rendszerhűekként értelmezhető tömegre esik, és támogatásuk megszerzésének reményére.³⁵ Beszédeiben körvonalazódik a november 4-e utáni megtorlások egy majdan jogilag is megformulázott politikai kategóriája, az ellenforradalmárok által „megtévesztett dolgozó”, aki alapvetően rendszerhű, pusztán némi nevelő-javító munkával kell ismét a párt mellé állítani.

Az október 26-a utáni váltás³⁶ a magyar pártvezetésben a békés, nemzeti alapokon való kibontakozás javára az értékelések minőségében is változást hoz. Ennek elsődleges szószólója Nagy miniszterelnök lesz, aki ebbéli pozíciójában sajátos „dilemmába” kerül. Nagy Imre bonyolult politikai helyzete a következőképp írható le: a szovjet vezetés támogatását politikája iránt úgy kell biztosítania, hogy ne sodorja veszélybe a párt hatalmi monopóliumát, továbbá a szélsőbal kiszorítása során ne hagyja, hogy emellett az indulatos tömeg szovjetellenes szabadságharcra változtassa az eseményeket. Egyszerre kell tehát bizalmat szerezni és azt megtartania a lázongó utca és a birodalom urai előtt. Az általa kitalált „válaszlehetőség” (mely nyit a legitim demokratikus forradalmi szervek felé és bekapcsolná azokat a hatalomba) Moszkva előtti elégtelensége miatt fog diszkreditálódni, és lesz kénytelen eltérni egy illegitim kormány térfoglalását november 4-e után.

³¹ „Népi demokráciánk elleni aljas támadásuk célja az, hogy népi demokratikus rendszerünket megdöntsék” (...) „az egészséges kibontakozást akarja meggátolni az ellenforradalmi hordák támadása.” Az MDP Központi Vezetőségének felhívása. 1956. október 24. Elérhető: http://www.magyarforradalom1956.hu/forradalom_1060103.html.

³² „Kisszámú ellenforradalmár, felbujtók népköztársaságunk rendje ellen fegyveres támadást indított, amelyet Budapest dolgozóinak egy része az ország helyzete felett érzett elkeseredése következtében támogatott. Ezt az elkeseredést okozták a múlt súlyos politikai és gazdasági hibái”. Szokolczai 2006: 112.

³³ A Kossuth téri sortűz után, délután 12:30 perckor felolvassák a rádióban az MDP PB közleményét, miszerint a felmentett Gerő helyett Kádár lett az első titkára a pártnak. Szokolczai 2001: 37.

³⁴ Általános tüzszünetet és amnesztiát, az itt tartózkodó szovjet csapatok kivonását ígéri, továbbá a lakásépítés megindítását, bérnormarendezést, munkástanácsok elismerését, demokratikus önkormányzati formák elismerését.

³⁵ Szokolczai 2006: 133–134.

Le kell szögezni, hogy Nagy és Kádár gondolatai sohasem mutattak ekkora párhuzamosságot politikai kapcsolatuk során, mint ezekben a napokban, egészen november 1-jéig. A korábbi megnyilatkozások nehezen értelmezhető részei megvilágosodnak: „*A kormány elítéli azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi hatalmas népmozgalom ellenforradalom volna.*”³⁷ – közli Nagy. Sőt, hozzáteszi: egy olyan szándékaiban méltányolható, érthető és igazságos tömegmegmozdulásról van szó, melyet mint minden tömeges fellépést, kihasználtak a „*reakciós, ellenforradalmi elemek is és igyekeztek az eseményeket felhasználni a népi demokratikus rendszer megdöntésére. De az is vitathatatlan, hogy ezekben a megmozdulásokban elemi erővel bontakozott ki egy nagy, egész népünket átfogó és eggyé forrasztó nemzeti demokratikus mozgalom.*”³⁸

Kádár október 30-i és november 1-jei megnyilatkozásai első titkárként a forradalom alatti kommunista vezetés legradikálisabb mondatai, melyek Nagy megszólalásaihoz képest is jóval súlyosabbak. Esszenciái annak a felfogásnak, miszerint ő és pártja, az élcsapat a jogos tömegmegmozdulás élére állva küzd a hibák kijavításáért.³⁹ Ezt Nagy mindvégig így gondolta, politikai helyzetétől függetlenül. A rádióbeszéd szövege logikailag, terminológiailag Nagy Imre „ellenzékben” írott 1955–56-os tanulmányainak szellemiségét idézi. Hangsúlyozza az elmúlt 12 év erkölcsi válságát, s a jövő céljaként a „*szocializmus tiszta eszményeinek becsületes szolgálatát*”⁴⁰ teszi meg. A rákosista kalandorpolitika szerinte a közös erkölcsi–szellemi örökségünket eltékozolta, a párthatalmat a klikk vak és bűnös politikájával a zsarnokság és nemzeti rabság eszközévé züllesztette. A nép dicsőséges felkelése azonban lerázta magáról ezt az uralmat, és hitet tett a nép szabadsága mellett, mely a szocializmus építésének alapfeltétele. Kádár azonban öntudatlanul is megalapozza Nagy Imrével való eszmei szakítását: felvázolja a győztes forradalom (?) kibontakozó, lehetséges irányait: vagy az október 28-i alapú koalíciós konszolidációt viszi végbe az élcsapat, vagy nyílt ellenforradalom lesz, amely visszavezet a régi úri világ rabságába. Előbbi a nemzeti függetlenség alapján – az újjáalakult, karrierista elemektől megtisztított MSZMP vezetésével – az elmúlt 12 év vívmányait védi majd, kijavítva annak hibáit, s ez az út egyben mereven elzárkózik a szovjet fegyveres beavatkozástól.⁴¹ Itt jól látható, hogy Kádár János gondolkodásában már közel sem oly egyöntetű a felkelés megítélése: végeredményben a felkelés erényeinek rögzítése mellett

³⁷ Nagy Imre rádióbeszéde. 1956. október 28. Szakolczai 2006: 182–183.

³⁸ Szakolczai 2006: 182–183.

³⁹ A november 4-e utáni kádári vélemények között megtalálható ez a motívum, mint 1956 személyesen is vállalható öröksége, bár ez idővel egyre tompul az események globális megítélése következtében.

⁴⁰ Kádár János november 1-jei rádióbeszéde. Szakolczai 2006: 246–248.

⁴¹ Szakolczai 2006: 246–248

köztes álláspontot foglal el, mindkét fejlődési irányba nyitva hagyja az események kimenetelét, s a bekövetkező alternatívának megfelelően ő is annak megfelelően fogja majd pozicionálni magát. A Kremlben pedig hagyja magát meggyőzetni arról, hogy az ellenforradalom győzedelmeskedett.

Az októberi vélemények úgy összegezhetőek, hogy a kezdeti elhamarkodott ellenforradalom-koncepció kimondását felváltotta egy marxista-leninista fogalmazású forradalom-kép, mely megragadva a társadalom egy általuk kommunistának vélt szeletének követelésrendszerét, azok végrehajtójává vált. Kádár véleménye mindvégig sokkal „pártszerűbb” volt, elfogadta a párt éppen aktuális véleményét az eseményekről, kevés bennük a sajátos nézetekre utaló kiszólás: október 23–26-a között az „ellenforradalmi felkelés” minősítést, 28-tól november 1-jei szökéséig komoly megszorításokkal talán a „nemzeti demokratikus forradalom” meghatározással is egyetértett. Kijelentései mindvégig ingadozóak voltak, bár az ellenforradalmi koncepcióhoz képest folyamatosan finomodnak, enyhülnek, ennek csúcspontja a november 1-jei rádióbeszéd. Nagy pedig saját, több éves válságteóriájának alátámasztását látta az események radikalizálódásában. Ennek következtében is a szovjetek előtt „*persona non grata*”-vá vált. Nagy Imre politikai gondolkodása e napokban teljeseedik ki és ér csúcspontjára, Kádár viszont nem halad a Nagy-féle következtetésekkel együtt és nem válik a felújítandó júniusi politika feltétlen hívévé. Lényeges különbség megszólalásaik között, hogy Kádár a nemzeti irányvonal felvállalásánál fontosabbnak látja a Rákosi-éra alatt berögzült szabályszerűséget, „tekintély- és szuverenitásrangsort”, miszerint a szovjet politikai akarattal szemben a nemzeti irányvonal elvi-gyakorlati szinten eleve kisebbséget élvez. Nagy és köre ezzel szemben a szocializmus demokratikus rendszerét akarta, ugyanis meggyőződése szerint a nép ellenére nem lehet a szocializmust megvalósítani, hiszen az így csak egy népellenes terrorrendszert működtető klikk hatalmát jelentheti.

3.2. Hatalomváltás november elején

Az október 31-i Magyarországgal szembeni erőpolitikát szentesítő SZKP KB-határozat egy új, ideiglenes forradalmi kormány felállításáról dönt, szovjet fegyveres segítséggel megtámogatva. A politikai csomagtervben szereplő⁴² Kádár szorult helyzetbe

⁴² A Malin-feljegyzésekből tudjuk ennek sommás tartalmát: „*Ideiglenes Forradalmi Kormányt kell alakítani. (Kádár vezetésével) Mégis az a legjobb, ha helyettes lesz. Ha Nagy beleegyezik, vegyük be miniszterelnök-*

kerül: az SZKP eldöntötte a magyar ellenforradalom fegyveres felszámolását, s egy ilyen közegben kell nézeteiről nyilatkozzon, a törvényes Nagy-kormány megszökött tagjaként. Nincsen arról fogalma, hogy miért is kéretik oda. Talán nem is sejtette, hogy történelemformáló szituációba került.⁴³ Véleményét és helyzetértékelését úgy adja elő, hogy mindenféle végkifejletre bebiztosítsa magát.⁴⁴ Beszédhelyzete nem egyértelmű, politikai tetteimagyarázatai a november 2-i és 3-i megnyilatkozásait tekintve az iránta érzett bizalom szintjének megfelelően változnak. Egyszerre kellett vállalnia ugyanis a közös döntésekben játszott szerepet és pártvezetői felelősséget a Nagy Imre-kormány még hivatalban lévő tagjaként (!), illetve érzékeltetnie a diszkreditálódott Nagy-irányvonaltól való különbségeket, mely önnön elfogadtatásának alapfeltétele.⁴⁵

November 2-án még igyekezett árnyalni a képet „házigazdái” előtt, köztes álláspontja folytonos az októberben még otthon elmondottakkal: *„céljuk nem a népi demokratikus rend megdöntése – sok követelés a demokratizálásra vonatkozóan, és szociális követelések. Ezt eleinte nem láttuk, ellenforradalomnak minősítettük és ezzel magunk ellen fordítottuk az embereket, ők nem érezték magukat ellenforradalmároknak.”*⁴⁶ November 3-án, amikor Hruscsov közölhette vele a blokk országaival egyeztetett konszenzusos döntést személyének elfogadásáról, valamint ottani szovjet elvbarátai a hazánkban elszabaduló ellenforradalomról gyözködik, gondolkodása ezzel párhuzamosan radikalizálódik: *„Mi a helyzet most? Nagy viselkedéséről. Kommunistákat gyilkolnak. Az ellenforradalmárok gyilkolnak, Nagy miniszterelnök pedig fedezi őket. Mi a teendő? Nem szabad átengedni egy szocialista országot az ellenforradalomnak. Egyetértünk önökkel. A helyes lépések: forradalmi kormányt kell alakítani.”*⁴⁷ Gyakorlatilag már itt elkezdődik a Nagy Imrével szembeni politikai ítéletalkotás alapjainak lerakása.

helyettesnek. Münnich segítséget kér tőlünk, és mi rendet csinálunk. Nagy háború nem lesz. Fel kell használni érvként: nem hagyjuk megfojtani a szocializmust Magyarországon.” Rainer–Szereda 1996: 63.

⁴³ Kádár jellemrajzához némi adalék, a nyugati elemző szemével: *„Kádár életében minden további történés a forradalommal függ össze. Lehet azt mondani, hogy ortodox kommunistaként, erős túlélési ösztönrel nem lehetett más döntéseket hozni. Ez akár nagyjából igaz is lehet, de folyamatosan hezitált, még moszkvai tartózkodásának két napja alatt is. Az akkori döntései nemcsak a későbbi Kádár-rendszer alapjait fektették le, hanem élete végén elkezdtek kísérteni is.”* Kendeffy, 2006.

⁴⁴ Kádár kommunista karrierje során ráterhelődő viselt dolgai miatt is bűnhődött volna, ha rosszul alakul a szénája. Így az 1943-as pártfeloszlátás, illetve a forradalom alatti MDP szétbomlása miatt is „elővehették” volna.

⁴⁵ Rainer M. János értékelése a következő Kádár helyezkedéséről: *„értékelése tehát nagyjából az október 28-i fordulatot közvetlenül megelőző pártvita egyik, akkor Nagy Imréhez közelálló álláspontját tükrözte.”* Rainer–Szereda 1996: 146.

⁴⁶ Rainer–Szereda 1996: 75., ill.: *„senki nem akart ellenforradalmat”* Uo. 76.

⁴⁷ Rainer–Szereda 1996: 89. ill.: sommásan leszögezi, hogy *„A kormány nem akar harcolni az ellenforradalom ellen.”* Uo. 90.

Kádár kimondatlanul is feltételeket támaszt, milyen esetben vállalná a megbízatást ezen szorított helyzetben: a káderek között megtorlást nem akar, tehát a kommunista párt erőszakos megtisztítására nincs szükség. Világosan látja ugyanis, hogy egy újabb szovjet megszállással a kommunisták társadalom előtti erkölcsi pozíciója a nullával lenne egyenértékű.⁴⁸ Három igazi feltételt támaszt: a nemzeti sérelmek orvoslását, a szovjet csapatok „rendezésének” ügyét, és azt, hogy a Rákosi-korhoz hasonlóan kormánya ne legyen bábkormány⁴⁹. A három feltételből egyik sem teljesült.

1956. november 4-én Kádár János a Moszkvában megalakított ellenkormány élén úgy érkezik a „célterületre”, hogy társadalmi hátországgal nem rendelkezik.⁵⁰ Emiatt a november 7-én Dobi István előtt esküt tevő Kádár-kormány hosszú ideig a „*kettős hatalom*” állapotával kénytelen megküzdeni. Ezt egyrészt a Nagy Imre-kormány törvényileg való „helyben maradása” és az antikommunista forradalmi szervek hatalma jelentette. A november 23-ától snagovi fogságba szoruló Nagy Imre – aki nem volt hajlandó aláírni a kádári konszolidáció legitimációs gondjainak nagy részét megoldó antedatált lemondó nyilatkozatot – pályája is fordulatot vett ebben az időszakban, igaz, a „felfelé buktatások” sorozatával a pártvezetés első emberévé avanzsáló Kádárhoz képest ellenkező előjellel. Az általa képviselt irányvonal negligálása teremti meg a Kádár-kormány, mint „létező szocializmus” legitimációját. November 4-e után a „nemzet miniszterelnöke” politikai szereplőként csak annyiban lesz és lehet már rendszeralkotó, amekkora mozgásteret neki a hruscsovi csomagterv az új rezsim legitimálását elősegítendő előír, valós politikai alternatívaként neve már nem merülhet fel többé. Az ő sorsa a november 4-i második szovjet intervencióval véglegesen is eldőlt. Politikai értelemben történő elítélése immáron egy párthatározatban is manifesztálódva azonban egy sajátos „árnyék-párbaj” keretében történik meg. A hatalom élére került Kádár „vádloként”, az október történéseinek elsődleges értelmezőjeként felülírja a múlt eseményeit, melyről Nagy fogságában a hozzá bejuttatott csekély mennyiségű hírforráson keresztül értesül. Látens beszélgetésük így nem történhet a széles nyilvánosság előtt, hanem a színpalak mögött zajlik. A vita nem fair körülmények között megy végbe, hiszen nem egyenrangú felek vitáznak egymással. A snagovi naplóban ugyan nincsenek dátumszerűen feltüntetve a

⁴⁸ Rainer–Szereda 1996: 80.

⁴⁹ Ennek ellenére tény, hogy 1957 tavaszáig nyílt, majd közvetett és titkos ellenőrzés van Kádár és kormánya felett szovjet részről. Huszár 2006: 24–25, 39.

⁵⁰ A forradalom szervei, melyek tárgyaltak október során Kádárral, értetlenül álltak átállása hírének hallatán. Földvári Rudolf így emlékszik vissza: „*Nem tudtam, hogy november 1-jén mondott-e igazat, vagy 4-én hajnalban. Ki ez az ember, mi áll a két teljesen ellentétes álláspont mögött, kényszer, félelem vagy karrierizmus?*” Ma már biztosabban tudjuk, hogy mindhárom. Keller–Körösi–Molnár 2006: 251.

bejegyzések, de a pártvélemények, Kádár nyilatkozatainak ismert időrendje alapján kikövetkeztethető, mire reagálva írta Nagy Imre a napló azon bejegyzését.

Az 1956. november 4-ét követő időszak hazai történe ssorozata két alapmotívummal írható le: a forradalom és szabadságharc utóvédküzdelmeivel és a kádári hatalom konszolidációs törekvéseivel, amely a párthatalom restaurációját és a megtorlás gépezetének beindítását jelentette. A konszolidáció elméleti alátámasztásának kényszere magába foglalt egy elméleti vitát a múltról és ebből adódóan paradigmaváltást is eredményezett. A konszolidáció – a mindenkori szovjet instrukcióknak megfelelően – egy kényszerpályán mozog, ugyanakkor ezen keretelvárásokon túl a magyar kommunista hagyományokkal összeegyeztethető mozgásteret jelent. Kádár, aki tragédiaként élte meg a monolit pártállami hatalom széthullását⁵¹, kezdetben adminisztratív, majd folyamatosan fizikai eszközökkel is igyekezett ellehetetleníteni a forradalom alatt keletkezett alulról szerveződő, spontán népi öngazgató szerveket (munkástanácsok⁵², forradalmi bizottságok).

Nehéz pontosan arányosítani, hogy Kádár az „ellenforradalom” minősítés során mennyiben saját elképzeléseit realizálta, mennyiben cselekedett kizárólag szovjet tervek végrehajtójaként, illetve mennyiben tekinthető egy olyan pragmatikus vezetőnek, aki a novemberi pártvezetést jellemző élénk vitaszellem „szorításában” a sok koncepció közül az általa legjobbnak tartottat ültette át a gyakorlatba. Az első titkár a párt első embereként a pártban lévő puha- és keményvonalas szárny, mint két polaritás között „tengelyként”, vélemények koordinátoraként áll, másrészt őt is befolyásolja – elsősorban és egyre erőteljesebben a neosztálinista, balos szárny – a szovjet radikalizmus mellett. A párton belül 1956 megítélése kapcsán ugyanis újratermelődik a „két vonal”, mely eltérő értékeléseket ad az eseményekről és más kibontakozási lehetőségeket vázol fel.⁵³ Az ekkor még centrista Kádárt decemberre befolyása alá kerítő keményvonalasok (Apró, Marosán, Münnich, Biszku) nem akartak és taktikai engedmények céljából sem engedményeket tenni időhúzás céljából sem a „tobzódó” és felszámolásra váró „ellenforradalomnak”, hanem erőszakkal le akartak törni mindenféle szervezett és spontán nemzeti ellenállást,⁵⁴ hiszen az

⁵¹ 2. melléklet.

⁵² Gulyás, 2012. Kádár János és a munkástanácsok viszonyát 1956–57-ben magam is elemeztem.

⁵³ Kádárt ez a belső feszültség zavarta is, hiszen eszményképe a belülről egységes pártközvélemény volt, szilárd vezetéssel. Ennek hiánya ellen 1956. november 24-én ki is fakadt, ld. MOL M-KS 288. f. 4/2. ő. e. 9. lap

⁵⁴ Kádár is egyre inkább magáévá teszi ezt az álláspontot: „az alapvető kérdés körülbelül az, hogy egyetértünk-e azzal, hogy az ellenforradalmat letörő szovjet csapatok segítségével a nép hatalmát megtartsuk.” Balogh–Némethné 1993: 28–29, 39.

elsődleges a népi demokratikus rendszer alapjaira támadt ellenforradalmi elemek fizikai megsemmisítése, ehhez a célhoz képest minden csak másodlagos kérdés.

4. Forradalom vagy ellenforradalom?

Tartalmilag a vita jóval sokrétűbb és árnyaltabb árnyaltabb annál, mintsem címszavakban leegyszerűsítve előbbit Nagy, utóbbit Kádár véleményeként jelölnénk meg, bár ez is helytálló. Abban van vita közöttük, hogy meddig és mennyiben volt október egyik vagy másik, mely elemek voltak a dominánsak, azaz a forradalmiak, vagy ellenforradalmiak? Ennek megválaszolásához bőséges forrásanyag áll rendelkezésre.

Az ellenforradalmi koncepció⁵⁵ megszületésének körülményei, alátámasztásának érvei a kora kádárizmus négy alapidokumentumából és ezek összehasonlításából olvashatóak ki. Az illegitim Kádár-kormány első hivatalos megnyilatkozása, a november 4-én reggel a közvéleménynek nyilvánosságra adott „szolnoki nyilatkozat” a Kremlben elfogadott véleményt tükrözi, az eseményekről a legteljesebb állásfoglalást a decemberi párthatározat adja. A január 5-i kormányprogram kiadott változata, valamint a decemberi határozat ténymegállapításait tartalmilag továbbvivő és kibontó februári 26-i IKB-határozat jóval radikálisabban ítéli el a történéseket. E dokumentumok közös jellemzője, hogy az események jellegének fogalmi tisztázásán túl a történések ennek megfelelő szakaszolását, illetve a Nagy Imre-csoport elhelyezését is tartalmazzák. Elsősorban a decemberi párthatározat elemzésével (első két pontjának és második felének összefüggéseivel) kívánom bemutatni tárgyam, adott esetben összevetve ennek értékeléseit az imént említett három dokumentummal.

A decemberi párthatározat, mely a 2-a és 5-e között zajló folytatólagos ülésen és vitában születik meg, meghatározza az immáron „ellenforradalom” négy egymással kölcsönhatásban lévő okát. Ez a határozat már tartalmazza az események szakaszolását, megállapítva ezzel együtt az akkori kormány felelősségét is. Az ülést megelőzte egy leányfalui pártüdülőbeli találkozó Kádár és a szovjet emisszionáriusok (Malenkov,

⁵⁵ Nagy Imre az ellenforradalmi koncepció megszületésének szükségességét a következőkkel magyarázza: „Az objektív tények és a történelmi igazság fényénél látjuk, hogy miért volt szükség az „ellenforradalmiság” hazug koncepciójára. Azért, hogy ezzel indokolja és magyarázza a szovjet kormány és az SZKP semmivel sem indokolható és meg nem magyarázható fegyveres beavatkozást, az ország megszállását, a törvényes nemzeti kormány elleni összeesküvést és annak fegyveres elűzését. Azért, hogy a magyar nemzet méltóságát védő, szuverenitásáért és függetlenségéért harcoló, meg nem alkuvó kormány helyett a szolgalelkűek, a megalkuvók, a nemzeti függőséget és alárendeltséget vállaló gyász-magyarok álljanak a (...) vezetésnél.” Nagy 2006: 175.

Szuszlov, Arisztov) között, mely találkozót Kádár kívánta.⁵⁶ Nézetem szerint attól kezdve, hogy Kádár maga kénytelen az események átértékelésével foglalkozni, önmagában kell megtalálnia a kulcsot saját és párttársai eszmei arculatának önmaguk számára is hitető átformálására. Ezzel viszont rálép egy olyan ösvényre, melyből csak egyetlen kivezető út van: az az ellenforradalmi koncepció, melynek kialakulását szovjet ráhatás eredményeként szeretnék láttatni, valójában magától is létrejött volna. Pusztán annyi történt, hogy az eddig bemutatott centrista forradalom-felfogás – mely a döntő pontokon hezitál, relativizál – radikalizálódik. Ez tükröződik a vitában és a határozatban is.⁵⁷

A határozat első pontjában foglaltakkal akár maga Nagy Imre is egyetérthetett volna, nevezetesen a Rákosi-éra kritikájában. Az első pont alapján a Rákosi–Gerő-klikk *„1948 végétől kezdve letért a marxizmus–leninizmus elvi alapjáról”*⁵⁸; az ország irányításában szektás és dogmatikus politikát folytatott, akadályozva a demokratizmus kiszélesítését. A *„szovjet példa gépies másolásával”*⁵⁹ háttérbe szorították a nemzeti érdekeket és súlyosan megsértették a magyar nép hazafias érzéseit. Ezt Nagy is igazolja: az *„SZKP-típusú párt” egy szűk államhatalmi szerv volt, szorosan összenőve az államvédelmi szervekkel, és annak funkcióit gyakorolta, a bonapartista diktatúra és a diktátor-klikk végrehajtó eszköze volt.*⁶⁰ A múlt elítélése mellett, vele párhuzamosan zajlik az egykori ellenzék szerepének értékelése, tartalma mibenlétének magyarázata, amely a rossz vezetés miatt fejlődhetett ki.

Így rögvest felvezeti a határozat a második pontot, melynek lényege *„az események keletkezésében és azok tragikus fordulatában súlyos szerepet játszott”*⁶¹ Nagy–Losonczy vezette csoport felelősségének megállapítása. Ezzel sajátos szegmense keletkezik a „látens

⁵⁶ Feltételezhető, hogy az egyoldalú szovjet kényszernyomás helyett neki volt mondanivalója, pontosabban némi félmondanivalója attól, hogy esetlegesen pártszerűsége, pragmatizmusa nem felelne meg a szovjet elvárásoknak. elegendőnek találták az általa előadott politikai-ideológiai konstrukciót erősítő érvek ismétlését. Egyik követelésük az volt, hogy a felkelést kezdettől fogva minősítse a másnapi plénumon ellenforradalmi jellegűnek. Kádár ezt tökéletesen meg is tette. A szakaszolás különösképpen nem is fontos, ha kellően kidomborodik a felkelést megelőző alapos ellenforradalmi aknamunka, és ezzel párhuzamosan érzékeltetik az eszközszerepet játszó megtévesztett munkásság megbocsátható szerepét, kihúzza mindezekkel a szovjet intervenció titói elutasításának méregfogát. Kádár számára – Huszár Tibor akadémikus szerint – az volt a legfontosabb, hogy a periodizációt a szovjet tanácsadók helyeseljék, és ezzel saját szerepvállalásának védhetőségét biztosítsa. *Konzultáció Leányfalun*. Huszár 2006: 35–37.

⁵⁷ Huszár Tibor akadémikus szerint Kádár egy centrista pozícióból a decemberi párthatározattal egyértelműen antirevizionista irányba mozdul el, amely miatt a kétfrontos harc retorikája is eltűnik. Azaz nem kell egyszerre harcolnia a Nagy-féle örökséget burkoltan valló beépített pártellenzékkel és a trojka-hívőkkel egyszerre, hiszen utóbbiakkal való „eszmei szövetsége” csak a revizionista irányvonallal szembeni harcot favorizálja és teszi elengedhetlenné. Huszár 2006: 40–43.

⁵⁸ Balogh–Némethné 1993: 238.

⁵⁹ Balogh–Némethné 1993: 238.

⁶⁰ Nagy 2006: 146.

⁶¹ Balogh–Némethné 1993: 239.

vitának” a múltbéli politikai helyezkedések vonatkozásában. A határozat már a párt hanyatlásának eszmei eredőit feltárta, miszerint a klikk antileninista vezetési módszerei szakadást idéztek elő a párt vezetése és tagsága között. Maga Nagy Imre is ebből vezeti le revizionista szárnyának kialakulását.⁶² Cáfolja Kádár november 4-e után fennhangoztatott ellenzékiességét, ugyanis őt a klikk politikai szekértolójaként aposztrofálja.⁶³ Kádár megpróbálja az új vezetést a régi ellenzék legjobb elemeiből regrutálódó társaságnak feltüntetni, ezzel elkerülve a rákosizmussal való eszmei-személyzeti kontinuitást, a tömegtámogatás megszerzése reményében. Nagy szerint viszont Kádár sohasem volt „antedatált ellenzék” vezetője, ugyanis *egyetlen egységes ellenzék volt, amelyben azonban sem Kádár, sem társai nem foglaltak helyet*.⁶⁴ Nagy szerint volt párttársa nem új rendszert épít, hanem az *1956-os júliusi neosztálinista platform* alapján egyfajta kontinuitást képez a múlttal, ugyanis *„az SZKP Elnöksége a sorozatos hibákat most azzal tetézi be, (...) Kádárral folytatattja azt, amit Rákossal és Gerővel kénytelen volt abbahagyni.”*⁶⁵

Az új vezetés számára fontos volt, hogy önmagukat az októberi események általuk is vállalható forradalmi tartalmával tegyék jogfolytonossá társadalmi bázisuk növelése miatt: ezt mutatja a kormány elnevezésében a „forradalmi” jelző. Ez logikailag is stimmelt, hiszen a dolgozatban már ismertetett marxista teoretika szerint a párt által jelképezett forradalom kell felszámolja a régi ellenforradalmi rendet, vagy annak visszatérési kísérleteit. A kontinuitás vállalt tartalma szerint ők az október 23-án indult antisztálinista vonal⁶⁶ örökösei és folytatói (!), s ennek megmentéséért kellett a szovjet csapatokat igénybe venniük.⁶⁷ A még októberben történő névválasztás másra is utalt: egyszerre fejezte ki az elhatárolódást attól, amit a tömegek számára az MDP testesített meg, illetve a munkásmozgalmi hagyományokat kívánta újjáéleszteni, utalva a szövetségkeresés időszakára is (munkás-paraszt).⁶⁸ Az új párt fel kellett hogy adja a „kis októberi szocialista

⁶² *Kommunisták vezetése alatt az egész népet átfogó hatalmas és egységes ellenzéki mozgalom jött létre, amely Nagy Imre és a júliusi program körül alakult ki. Egységes ellenzék volt, határozott platformmal,* [1953–55 között – G. M.]” Nagy 2006: 114.

⁶³ *„Kádár sohasem harcolt őszintén, komolyan és elvi alapokon Rákosi ellen sem velem együtt, sem nélkülem, de mással sem. (...) opportunizmusának és gyávaóságának tudtuk be, ami közismert volt (...) A Rákosi–Gerő-klikknek Kádár sohasem volt ellenzéke. Kádár sohasem mondott nem-et annak a kalandorpolitikának, amelyet most oly élesen elítél – szavakban.”* Sőt, sokkal inkább az igazi ellenzéket támadták. Nagy, 2006: 89, 91.

⁶⁴ Nagy 2006: 118–119.

⁶⁵ Nagy 2006: 77.

⁶⁶ Ez az alapállás a párton belül viszonylag egyöntetű csak október 26-a után volt, a sztálinisták háttérbe szorulásával.

⁶⁷ Révész 2007: 216.

⁶⁸ Balogh–Némethné 1993: 10.

forradalom” elképzelését, hiszen annak további elfogadása óhatatlanul a Nagy Imre-kormány valamelyes elfogadását sugallta volna, másrészt a legitimáció kényszere és a felelősség elkerülése is ezt diktálja. Feladása nélkül nem lenne hihető az, hogy Kádár és társai a szocializmus védelme érdekében voltak kénytelenek elárulni a kormányt és a Szovjetunió segítségét kérni a népi demokratikus rend védelméért.

A szolnoki nyilatkozat november 4-én még nem teljesen elítélő a Nagy Imre-kormánnyal szemben, ugyanis nem látja teljes mértékig bizonyítottnak annak ellenforradalmiságát. Bűne egyelőre annyi, hogy gyengesége és a mozgalomba befurakodott ellenforradalmi elemek a kormány vitatható intézkedéseit kisajátítva növekvő befolyásuk révén veszélyeztették a népi demokrácia alapjait, de ellenforradalmi program mögött nem állt ki a kormány. A határozat ezzel szemben már továbblép: a felelősség lebegtetése eltűnik és egyértelművé válik, ugyanis a csoport *„tevékenysége pozitívnak tekinthető mindaddig, amíg harcuk – az egész pártellenzékkel együtt – a Rákosi–Gerő-klikk politikája ellen irányult. 1956 tavaszán azonban tevékenységükben olyan fordulat következett be, amely fellépésük jellegét alapvetően megváltoztatta.”*⁶⁹ Vádolja a határozat a volt kormányt amiatt is, hogy *„Az ellenforradalmi erők előretörését megkönnyítette a kormány tehetetlensége és állandó jobbratolódása”*⁷⁰, igazolni látva mindezt a semlegesség kimondásával, a szovjet okkupációval szembeni felszólítással, és az *„ellenforradalmi pártok garázdálkodásának eltűrésevel”*.⁷¹ Mindezekből az alábbiak következnek: nem csupán 1956-os tevékenysége miatt elítélendő az októberben kormányzati szerepbe került ellenzék, hanem az azt megelőző tudatos (!) szellemi előkészítés miatt is. Ezért Kádár János és szűk köre tehát csak addig vállalja a felelősséget a múltban történekeért nem csupán október vonatkozásában, míg a kritika az antisztálinizmusban és a Rákosi-ellenességben merült ki⁷², az erre adott válaszokért és ebből leszűrt gyakorlati következtetésekért már nem az egész pártellenzék felelős, csak a Nagy Imre-vonal. Kádár a vita során komplett ideológiai magyarázatot kerekített a szakítás köré: amíg a harc a klikk ellen folyt, *„úgy éreztem, hogy egy vonalban vagyok és együtt harcolok ezekkel az emberekkel”*.⁷³

⁶⁹ Balogh–Némethné 1993: 239.

⁷⁰ Balogh–Némethné 1993: 241.

⁷¹ Balogh–Némethné 1993: 241.

⁷² Nagy ezt természetesen másképp látja: *„Kádár János tehát mint a párt vezető embere főszerepet játszott annak a politikának a kidolgozásában és megvalósításában – egészen november 2-ig, amelyet most utólag nép- és pártellenesnek nevez ha ez így van, akkor ezért a felelősség főként és elsősorban Kádár Jánost terhel.”* Nagy 2006: 92–93.

⁷³ MOL M-KS 288. f. 4/3. ö.e. 11–12. lap. Kádár a december pártvitában elmondja, hogy ő október 28-a után már csupán taktikai okokból vállalta a kormányzati szerepet, eszmeileg már akkor is külön állt, de a Nagyék

Sőt, a szakítás már valójában az ellenzék kádárista elemei részéről 1956 tavaszán („kritikus határ”) megtörtént, amikor bebizonyosodott, hogy a Rákosi-klikk elleni törekvés „a párt elleni általános harccá változott”⁷⁴, s amikor azok – a pártvezetés egy jellemző fordulatával élve – a „politikát kivitték az utcára”. A legsúlyosabb vád azonban mindezekből következően az, hogy Nagy és társainak elképzelései nem csupán fedték a reakciók akaratát 1956 októberében, hanem össze is találkoztak azzal: tartalmában mindkettő a népi demokráciát akarta felszámolni.⁷⁵ Nagy Imre ezt a hozzáállást a következőképp értékeli: „A hibák, bűnök feltárása a pártnak és népnek használt, és nem a burzsoáziának. Az MSZMP KV-nak [sic!] elvi vonala szerint nem a bűnök elkövetése, hanem azok leleplezése és az ellenük való harc káros, ez használ az ellenségnek és ez az ami ellen fel kell a pártnak lépni. Ez nem más, mint a Rákosi-klikk bűneinek nyílt védelmezése.”⁷⁶ Itt is jól kiolvasható a két politikusra kivetítve a kettejük közti ellentét egy vetülete is: Nagy Imre revizionizmusa⁷⁷ egy demokratikus, alternatív szocializmust jelentett, míg Kádár gondolkodása nem tudott kitörni a diktatórikus jelleg bűvköréből. Hiszen a vonal bűne az, hogy a párt monopolhatalmának tekintélyét rombolta, és jóval túlment a Rákosi-rendszer korrekcióján, ezzel szemben reális programot nem adott, tehát mindez a tevékenység pártellenes volt.⁷⁸ Ráadásul Nagy szerint egy kommunista politikus hűségének lemerése nem a Varsói Szerződésben való hitének és a mindenkori szovjet ukázokhoz való hűségének a mértékén keresztül „skalázható”.

Fel kell tenni a következő kérdést is: ha 1956 tavaszától – mint Kádár a vitában megállapította – a Nagy Imre-vonal volt domináns a párton belül, akkor ezek szerint a reformjaik kudarcát felszínre hozó 1956 is az ő művük, mellyel nehéz helyzetbe hozták a pártot és a hazát? Ezt a véleményét a párt azzal fogja jelezni, hogy a február 26-i KV-határozatban már a decemberi második pont kerül az első helyre, lefokozva Rákosiék

által teremtett zűrzavaros helyzet megzavarta őt és a régi ellenzék legjobb elemeit, ezzel is elhárítva magáról a felelősséget. MOL M-KS. 288. f. 4/3. ö.e. 14. lap. Kádár önvallomásáról: 3. melléklet

⁷⁴ MOL M-KS 288. f. 4/3. ö.e. 12. lap

⁷⁵ Nagy Imre ismerte a neki a fogságba bejuttatott hírforrásokból a határozatot, így kommentálja azt: „az ellenzék Nagy–Losonczy szárnya 1956 tavasza óta nem a Rákosi–Gerő-klikk politikája ellen, hanem a párt ellen folytatta a harcot, amit úgy látszik attól az időtől számít pártellenesnek (mármint Kádár – G. M.), amióta ő is tagja lett a KV-nak. (...) azt igyekszik kimutatni, hogy az „ellenzék” helyesen és pártszerűen folytatta a harcot a Rákosi–Gerő-klikk ellen, csak az ellenzék egyik szárnya lépett fel pártszerűtlenül, s ez Nagy Imre és Losonczy volt.” Nagy 2006: 118–119.

⁷⁶ Nagy 2006: 206.

⁷⁷ A korábban már leírt „Nagy Imre-dilemma” Kádárnál politikustársa szocializmus-képének szétbomlásaként tételveződik: a baloldali propaganda, a szociális demagógia a megsértett nemzet nagyságának visszaállításával és függetlenségi igényeivel kombinálódik, ez juttatja eszébe Nagyék kettős retorikájáról a nemzetiszocialista bázisépítő módszereket.

⁷⁸ Balogh–Némethné 1993: 239.

bűneit.⁷⁹ 1957 első felében már nyíltan árulóknak tekintik őket, az 1957. január 6-án a Népszabadságban olvasható kormánynyilatkozat kimond egy decemberben még csupán látenszen létező tételmondatot: „A Nagy Imre-kormány árulása megnyitotta az utat az ellenforradalom előtt”.⁸⁰ Az 1957. február 26-án elfogadott határozatban tovább súlyosbodik a Nagy-csoport politikai helyzete: „Egyes dolgozó rétegek ideológiai megzavarását és a párt, a szocializmus erőinek megbénítását valójában Nagy Imréék idézték elő antimarxista, revizionista, valójában a párt és a proletárdiktatúra teljes tagadását jelentő burzsoá-nacionalista, szovjetellenes nézeteikkel, melyekkel egy frontba kerültek az imperialista burzsoáziával és ennél fogva október 23-a előtt az ellenforradalom előőrseinek a november 4-i fordulat után pedig az utóvédjeinek szerepét töltötték be.”⁸¹ Ezt az előørs-utóvéd szerepet Nagy is tökéletesen láttatja, egyben összefoglalva röviden szerepük átértékelésének pusztán az elnevezéseikben megnyilvánuló voltát: „A Kádár-féle restauráció vonalára jellemző tény: 1956 novemberében Nagy Imre elvtársról beszéltek, akik nem árulók, és bármikor – tőlük függ, mikor – bekapcsolódhatnak a politikai életbe, állami- és pártvonalon. (...) Decemberben létrejött a Nagy Imre–Losonczy-csoport, (...) Januárban: Nagy Imre-kormány árulásáról és Nagy Imre-klikkről beszéltek. Februárban Nagy–Losonczy-féle renegát áruló, szovjetellenes, revizionista ellenforradalmárok lettünk.”⁸²

Hogyan viszonyul a kettős harcot folytató kádári vezetés szemében egymáshoz Nagyék revizionista és Rákosiék szélsőbalos elhajlása? A magát antisztálinistának tituláló kádári rezsím óhatatlanul folytonossá tette magát a Rákosi-érával, hiszen az összefonódik a szocializmus alapviszonyainak lefektetésével, és a pártnak ennek a megvédése kitűzött céljai szerint a legfontosabb. Tehát amely pártvezetés hatalomtechnikája tételesen rossz is, ez az állapot még mindig jobb, mint amely vonal kalandor, kipróbálatlan nézeteinek gyakorlatba történő átültetésének kísérletével veszélyezteti a rossz módon lerakott alapokat. Így lesz a „rákosizmus” jogos kritikai tartalom helyett ellenforradalmi jelszóvá. Kádár és hívei ekkor már őszintén hittek abban, hogy a Nagy-féle irányvonal meg akarta dönteni a rákosista szocializmust (ezt tényleg meg is akarta...) és ezzel magát a népi demokratikus rendszert is, nem pedig tovább kívánta fejleszteni és kijavítani azt, mely

⁷⁹ Ezt a „helycserét” az okok között az is magyarázta, hogy 1957. márciusában Kádárnak jelenése volt Moszkvában, ahol a Nagy Imre-kérdés mellett Rákosiék hazatérése is téma volt, s a szovjetek számára ezzel a sorrendváltással jelezhetők, melyiket tartják a magyar elvtársak súlyosabbnak. A kánon azonban a decemberi sorrend lett a későbbiekben. Kalmár 1998: 29–30.

⁸⁰ Kiss 2004: 1151.

⁸¹ MOL M-KS. 188. f. 4/5. ö. e. 144. lap.

⁸² Nagy 2006: 212.

fejlesztés ára lett volna a koalíció irányába való visszalépés és az új szakasz lehetséges elemeinek felújítása. Nagy Imre is világosan látta a rákosista vonal restaurációját: *„Januárban még Rákosi–Gerő-klikket emlegetnek, aztán január második felében elmarad a „klick” jelző, elmarad Gerő neve is, Rákosinak pedig csak a hibáiról beszélnek. Februárban már elmarad a Rákosi–Gerő megnevezés, és csupán a „régí vezetés” hibáit emlegetik. Márciusban Rákosi és Gerő már elvtársak lesznek újra. Öt hónap változása: Nagy Imre elvtársat és munkatársait áruló ellenforradalmároknak bélyegzik, a Rákosi és Gerő-klikket elvtársaknak rehabilitálják. A Rákosi–Gerő-klick politikai bűnei hibás „vezetési módszerekre” zsugorodnak össze, Nagy Imre és munkatársainak hibái árulássá, ellenforradalmi tevékenységgé nőnek.”*⁸³

A határozatból idézett „jobbboldaliság” Kádár szerint a Nagy-kormánynál egy komplex eszmei elhatározás és emiatt program is volt: meg kívánta valósítani a kronstadti matrózlázadás⁸⁴ eszményeit, melynek célja a „kommunizmus bolsevikok nélkül”. Kádár ennek magyar megfelelőjét november 16-án fejtette ki: Nagyék elképzelése egy munkástanácsokon és forradalmi szerveken felépülő bolsevikmentes szovjetrendszer lenne, mely országos szervezet koronája az ország élén álló antibolsevista jobboldali kormány.⁸⁵ Erre utal a határozatban az a megjegyzés is, hogy *„A Nagy Imre-kormány – amelynek élén kommunista miniszterelnök állott”*⁸⁶, tehát valójában antikommunista, azaz jobboldali reakciós volt, mely magát egy kommunista miniszterelnökkel fedte.⁸⁷ Kádár axiómája volt, hogy a Szovjetunió felsőbbbségének elismerése nélkül nem lehet valaki igazi kommunista.⁸⁸

Miképpen értékelte október eseményeit maga Nagy Imre? Szerinte az októberre kifejeződő demokratikus ellenzéki mozgalom egyenesen komplex elképzelésekkel és határozott irányvonallal rendelkező „reformkommunistákból” állt, amelyek az ő júniusi programját, mint egy már kipróbált, élhető és működőképes gyakorlatot akartak visszaállítani a rákosista katasztrófa politika helyébe. Több kifejezést is használ az események megjelölésére: „októberi fegyveres felkelés”, „nemzeti felszabadító

⁸³ Nagy 2006: 212.

⁸⁴ Kádár analógiája meglehetősen érdekes. Ő úgy összegzi '56-hoz hasonlítva az akkor történeteket, hogy akkor is kommunista szimpatizánsok szembemenve a hivatalos irányvonallal végeredményben a rendszer reformja helyett olyan szocializmust akartak, mely mentes a kommunistáktól, tehát jobboldali.

⁸⁵ MOL M-KS 288. f. 5/2. ö.e. 5. lap

⁸⁶ Balogh–Némethné 1993: 241.

⁸⁷ A „Nagy Imre-dilemma” Kádárnál politikustársa szocializmus-képének szétbomlásaként tételeződik: a baloldali propaganda, a szociális demagógia a megsértett nemzet nagyságának visszaállításával és függetlenségi igényeivel kombinálódik, ez juttatja eszébe Nagyék kettős retorikájáról a nemzetiszocialista bázisépítő módszereket.

⁸⁸ Egészen elképesztő módon a szovjet felsőbbbséget el nem ismerő szocialistákról a „hitleristák” jutnak eszébe. MOL M-KS 288. f. 5/2. ö.e. 10. lap

forradalom”, nemzeti fegyveres felkelés”, „forradalmi felkelés”. Nézetei szerint „*október 23-án nem ellenforradalom, hanem forradalom volt hazánkban.*”⁸⁹ 1956 jelentősége, hogy a történelemben először a nemzet élére állt munkásosztály és a párt egy nemzeti egységfrontot alkotva harcolt a demokratikus szocializmusért és az öt elv megvalósításáért, fel akarta oldani és kibékíteni egymással a történelmi fejlődés és a szocialista építés rossz megalapozása során egymással ellentétbe került szocializmus és nemzeti függetlenség eszméjét. Október során „*Az egymással szembenállók nem így néznek ki: kommunisták és ellenforradalmárok. Voltak igen széles demokratikus tömegek, amelyek a (...) a népi demokrácia talaján álltak, annak hívei voltak, s a szocializmusért harcoltak tizenkét esztendőn át.*”⁹⁰

Kádár esetében a *post festa* szakaszolás és az események ellenforradalmi jellegének kimondása összekapcsolódik egymással: „*Meg kell az embereknek mondani, hogy ami október 23-án történt, az felkelés, nem forradalom, és ott rengeteg jogos követelés miatt léptek fel, de kezdettől fogva ott volt az ellenforradalom. (...) a tűzszünet óta, október 30-a óta már tiszta ellenforradalom volt.*”⁹¹ Forradalom filozófiai okokból sem lehetett, a következők miatt: „*Marxisták-leninisták számára elkerülhetetlenül az a kérdés tehát, hogy lehetséges-e egy győzelmes proletárforradalmon belül ellenforradalom? Erre a válasz teljesen világos. Győzelmes proletár forradalom rendszerében nem lehetséges semmiféle forradalom, csak ellenforradalom.*”⁹² Magyarán szólva, a logika mentén haladva egy fegyveres tömegmegmozdulás, melynek jelszavai között kezdettől fogva ellenforradalmi jellegűek is vannak, az események összes alapvető jellegzetességét ellenforradalmivá teheti. Kádár számára minden objektíven nézve forradalomnak minősíthető esemény legfeljebb felkelés lehet, ugyanis a marxizmus–leninizmus szerint a forradalom a fennálló, bár önmagát túlélő struktúrák meghaladását jelenti, és a forradalmi rend jegyében kizárólagossá teszi a munkásosztály hatalmát és ennek élcsapatát, a pártot. Éppen ezért egy forradalmi rendben belül önmagát forradalomnak tituláló történés célja csakis a múltban legyőzött, a fejlődésben meghaladott struktúrák visszahozatala, azaz ellenforradalom.⁹³

⁸⁹ Nagy 2006: 125.

⁹⁰ Nagy 2006: 186.

⁹¹ Ezt többször is elmondja, más alkalommal. Az IKB november 24-i ülésén így: „*Hogy mi volt a felkelés, amit október 23-án kezdődött, azt nekünk nagyon pontosan kell tudni tisztázni. Október 30-tól külön dolog.*” MOL M-KS 288. f. 5/4. ö.e. 2. lap Ez érthető, hiszen a szökés és a Nagy-kormányban való, illetve pártfőtitkári felelősségről is beszélnie kellett volna... Decemberi határozat vitájában pedig így: „*Az október 30-i tűzszünet után nyílt ellenforradalom lépett fel.*” MOL M-KS. 288. f. 4/3. ö.e. 6. lap

⁹² MOL M-KS 288. f. 4/3. ö.e. 8. lap.

⁹³ November 23-án világosan fogalmazott: „*Meg kell az embereknek mondani, hogy ami október 23-án történt, az felkelés, nem forradalom és ott rengeteg jogos sérelem miatt léptek fel, de kezdettől fogva ott volt az ellenforradalom. Meg kell mondani, hogy a tűzszünet óta, október 30-a óta már tiszta ellenforradalom*

Hiszen a rendszernek lehetnek hibái, de mivel a történelmi fejlődés csúcsa a népi demokratikus rendszer, ehhez képest újító mozzanat csak a múlt visszacsempészését jelentheti.⁹⁴ Ebből adódik a következő értékelés: „Az október 23-án kezdődő események alapvető jellege nem valamiféle forradalom, mert nem volt sem munkásforradalom, sem népi forradalom, sem nemzeti forradalom. Az összes alapvető jellegzetessége: ellenforradalom.”,⁹⁵ illetve „Eltársak! Nézzünk szembe a tényekkel: Mi a nemzeti forradalom? Munkásforradalom? Ez elvtársak a szó szoros értelmében vett ellenforradalom.”⁹⁶

Nagy Imre lehetségesnek tartotta forradalmak kirobbanását az 1945-ös szocialista forradalom győzelme ellenére is, de csak akkor, ha az egy rossz, népellenes pártvezetés leváltását célozza, és a hibák kijavítására reformmozgalom indul.⁹⁷ Bibó kategóriája szerint tehát Nagy és az általa vizionált reformkommunista tömeg be kívánta fejezni 1945 „félforradalmát” mind a bel-, mint a külviszonyok tekintetében. Akik (a Kádár vezette MSZMP) ezt a történelmi feladatot megpuccsolják, azok az ellenforradalmárok.

Megtörténik az események szakaszolásának átértelmezése is: már november végére múltba vész az a nézet, hogy a *felkelés* – Kádár ezt értéksemleges fogalomként használja – békésen indult és jogos célokat tűzött ki, ehelyett „Meg kell az embereknek mondani, hogy ami október 23-án történt, az *felkelés*, nem forradalom, és ott rengeteg jogos követelés miatt léptek fel, de kezdettől fogva ott volt az ellenforradalom. (...) a tűzszünet óta, október 30-a óta már tiszta ellenforradalom volt.”.⁹⁸ Így kimondatik az eseményekben részt vett állampolgárokra a kollektív bűnösség elve: elveire és szándékaira való tekintet nélkül bárki lehet ellenforradalmár, ugyanis ezzel óhatatlanul a „*munkáshatalom* gyengülését és *ténylegesen az ellenforradalom esélyeit növelték*”⁹⁹, és „*már a felkelés első óráiban, (...)*

volt. Nem lehet azt sem megengedni, hogy 8-9000 ember bűnösnek tartsa magát, bűnös az a kis karrierista csoport. A kínai elvtársak, a csehek, a németek, a románok is mind ugyanazt mondják: a mi hatalmunk: népidemokrácia. Diktatúra van most soron. Diktatúra az ellenségnek és demokrácia a népnek.” MOL M-KS. 188. f. 5/4. ö. e. 2. lap

⁹⁴ Mint az Új Magyar Lexikon 1956-ot minősíti: „A hatalmukat veszített uralkodó osztályok maradványai a revizionista áruelőkkel [ez lenne a Nagy Imre-csoport – G.M.] összefogva az imperialista hatalmak hatékony támogatásával robbantották ki Magyarországon az 1956. októberi ellenforradalmat, amely a szocializmus építése során elkövetett hibákat kihasználva ténylegesen a kapitalizmus és a nagybirtok uralmának visszaállítására irányult. A magyar dolgozó osztályok azonban a Szovjetunió és a többi népi demokratikus országok támogatásával és a szocialista világrendszerhez tartozó többi ország támogatásával vissza tudták verni az ellenforradalom támadását.” ÚML 1962: 178.

⁹⁵ MOL M-KS. 288. f. 4/3. ö.e. 8. lap

⁹⁶ MOL M-KS. 288. f. 4/3. ö.e. 10. lap

⁹⁷ Nagy 2006: 221.

⁹⁸ Balogh–Némethné 1993: 240. Meg kell jegyezni, hogy Kádár ellentmondásba keveredik: ha kezdettől fogva ellenforradalom volt, miért mondja azt, hogy Nagy Imre október 27-i platformja helyes volt? Pusztán ez is a taktikai támogatással magyarázható? Ld. MOL M-KS. 288. f. 4/3. ö.e. 14. lap.

⁹⁹ Balogh–Némethné 1993: 241.

saját céljai irányában befolyásolta az eseményeket”¹⁰⁰. Így hitették el magukkal a fehérterror újbóli dühöngését. Ezt a különböző értékválasztások alapján zajló „polgárháborús” (progresszív baloldal kontra ellenforradalmárok) beállítást Nagy Imre naplójában cáfolja: *„Magyarországon nem polgárháború volt a forradalmi és ellenforradalmi erők között a szocialista vívmányok vagy a kapitalista restauráció kérdésében. A harcnak nem ez volt a tartalma. Ez a sztálinisták koncepciója. A munkásosztály a népi demokrácia és a szocialista vívmányok alapján állva vezette a harcot a nemzeti függetlenségért.*”¹⁰¹ Mindkét politikusra igaz, hogy elemzésük torzultságát az adja, hogy egy olyan eszmerendszer fogalmait kívánják ráhúzni az akkori valóságra, mellyel csak tökéletlenül írható le az.

Elemzésem zárásaként meg kell említeni a határozat következő két pontját is, mely egymással szorosan összefügg, vagyis a direkt ellenforradalom hazai és nemzetközi összefüggésrendszeréről tudósít. A szocialista hazában illegalításban működő *„Horthy-fasiszta és a magyar kapitalista-földesúri ellenforradalom*”¹⁰² a szocialista országokban állandóan vizályt szító nyugati imperializmus által katonailag, eszmeileg, anyagilag támogatva igyekezett megdönteni a szocializmust.

5. Összegzés, befejezés

A dolgozatban láthattuk – a problémakör minden apró vonatkozását közel sem érintve –, hogy milyen motivációk, mozgatórugók, kényszerek motiválták a két politikus 1956-ról alkotott koncepcióinak alakulását a forradalom alatt és azt követően. Kádár ellentmondásokkal teli, önfelmentő, bűnbakkereső és mesterkélt magyarázatokkal élt. Ezt elsősorban a marxizmus–leninizmus eszmerendszere nyújtotta szűk terminológiai mozgástér és egyéni ideológiai képzettsége határozta meg. 1956 politikai arculatában a reform lehetősége helyett idővel az ellenforradalom felülkerekedését és térnyerését látta, mely a párt kivívott pozícióinak elvesztését is jelentette. Ez arra a felismerésre vezette, hogy a követelések a népi demokrácia magját érintik, amely viszont érinthetetlen, amelynek támadóival szemben indokolt és jogos bárminemű fellépés. Politikai karrierjének fajsúlyos állomása, korszakhatár az 1956-tal kapcsolatos dilemmázása. Rá kellett döbbsennie, a nacionalizmus minimális szintű kifejezése nélkül nem lehet kormányozni

¹⁰⁰ Balogh–Némethné 1993: 240.

¹⁰¹ Nagy 2006: 98.

¹⁰² Balogh–Némethné 1993: 239.

konszolidáltan hosszú távon az országot: „*Én nagyon sokáig csak a vöröset tudtam becsülni, és pontosan ötvenhat volt az, ami rádöbbsentett engem, hogy piros, fehér, zöld szín is van a világon.*”¹⁰³ Felmérte, hogy a társadalmi konfliktusokból származó rendszerellenes feszültséget nem a terrorral, hanem apró odafigyeléssel kell legyőzni. A nép felett uralkodni akaró kommunista nem jó kommunista, a nép élén (!) – tehát nem mellett – kell állni a bajban, és el kell hitetni a hétköznapi emberrel, hogy egy kommunista párttaghoz, befolyásos vezetőhöz képest az illető nem számít másodrendű állampolgárnak. Tisztában volt azzal is, hogy ő és pártja issza meg a levét annak, hogy a „múlt hibái” miatt köddé vált a tévedhetetlenség eddig jól kamatoztatható mítosza. Hatalma tartósságára is gondol: a fiatal generációknak nem szabad idilli alakokat isteníteni, érzelmi kötődésüket a rendszerhez viszont meg kell erősíteni.¹⁰⁴

Nagy Imre viszonylagos szellemi szuverenitása miatt mindvégig hitt abban, hogy „*vannak kommunisták, akik a szocializmust emberségesen akarják, kevesebb áldozattal, több kenyérrel és szabadsággal, félelem és terror nélkül.*”¹⁰⁵ Az öt eláruló párttársaira használt kemény és durva jelzők („*A ma hősködők, az utólag bölcselkedők hitvány és undok patkány módjára viselkedtek*”¹⁰⁶) mellett megállapítja, hogy „*bűneik következményeit nekem kellett és kell viselnem*”¹⁰⁷. Egy pártatlan elemző sem tudná kevésbé objektíven összefoglalni szerepe változását, mint ahogy azt ő maga tette ezekben a viharos időkben.¹⁰⁸ Az ebből adódó mártíromság, a forradalomban betöltött miniszterelnöki pozíció és ennek nyomán mindazon követelések végrehajtása, melyet a nép hangjából megértett, egyértelműen a magyar történelem legnagyobbjai közé emelik. 1956. októberében egy válságkezelő államférfiként lép porondra, noha programja nem egyezik meg a felkelt nép polgári demokratikus igényeivel, mégis „övéi” mellé áll a könnyebbnek látszó szovjet védvonal mögé való behúzódás helyett, alátámasztva döntéseit azzal a demokrata érveléssel, hogy a nép akaratát – a realitásoktól függetlenül is – érvényesíteni kell. 1955–56-os írásaiból, pártbéli harcaiból az derül ki, hogy a „nép érdeke” formulát nem pusztá frázisként használta, komolyan gondolta azt. Mivel gyengéd szálak fűzték hazájához, ismerte az itt élő emberek lelki-szellemi világát és jellemét, sajátos nemzeti programot dolgozott ki egy a helyi viszonyokra érzékeny, „emberarcú szocializmus” megvalósítására, mely reális program volt. 1956 bekövetkeztét a

¹⁰³ M. Kiss 2011: 172.

¹⁰⁴ Gyurkó 1982: 270–275.

¹⁰⁵ Nagy 2006: 7.

¹⁰⁶ Nagy 2006: 166–167.

¹⁰⁷ Nagy 2006: 192.

¹⁰⁸ 4. melléklet

szocializmus fejlődése szempontjából egyedülállónak tartotta, esélyt látott az elrontott szocialista építés hibáinak kijavítására és az elmaradt eszmei alapozás végrehajtására, ezzel befejezni véle 1945 „félforradalmát”.

A történelem rövid távon Kádárnak, hosszú távon viszont a nemzet kollektív emlékezetében alighanem Nagy Imrének kell igazat adjon.

6. Felhasznált irodalom:

1. Források:

Balogh–Némethné, 1993. = Balogh Sándor – Némethné Vági Karola (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. Intera, Budapest.

Nagy, 2006. = Nagy Imre: *Snagovi jegyzetek. Gondolatok, emlékezések 1956-1957*. (Szerk.: Vida István) Gondolat, Budapest.

Feles, 1979. = Feles Györgyné (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962*. Budapest.

Kiss, 2004. = Kiss Péter (szerk. et al.): *Magyar Kormányprogramok 1867–2002*. 2. kötet (1944–2002). Budapest.

Szakolczai, 2006. = Szakolczai Attila (szerk.): *1956*. Osiris, Budapest.

2. Levéltári források:

Az MSZMP KB / PB online elérhető, digitalizált jegyzőkönyvei a Magyar Országos Levéltár anyagából:

MOL M-KS 288. f. 5/2. ö. e. /Az MSZMP 1956. november 16-i IIB-ülésének jegyzőkönyve/

MOL M-KS 288. f. 5/4. ö. e. /Az MSZMP 1956. november 23-i IIB-ülésének jegyzőkönyve/

MOL M-KS 288. f. 4/2. ö. e. /Az MSZMP 1956. november 24-i IKB-ülésének jegyzőkönyve/

MOL M-KS 288. f. 4/3. ö. e. /Az MSZMP 1956. december 2–5-i IKB-ülésének jegyzőkönyve/

MOL M-KS. 188. f. 4/5. ö. e. /Az MSZMP 1957. február 26-i IKB-ülésének jegyzőkönyve/

3. Könyvek, monográfiák:

Arendt, 1991. = Arendt, Hannah: *A forradalom*. Európa Kiadó, Budapest.

Gough, 2006. = Gough, Roger: *Kádár János, a jó elvtárs?* J LX, Budapest.

Gyurkó, 1972. = Gyurkó László: *Arcképvázlat történelmi háttérrel*. Kossuth, Budapest.

- Horváth, 2005. = Horváth Jenő (szerk.): *Világpolitikai lexikon 1945–2005*. Osiris Kézikönyvek, Budapest.
- Huszár, 2006. = Huszár Tibor: *A hatalom évei 1956–1989*. Corvina, Budapest.
- Kahler – M. Kiss, 1997. = Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: *Kinek a forradalma?* Püski, Budapest.
- Kalmár, 1998. = Kalmár Melinda: *Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája*. Magvető, Budapest.
- Keller–Kőrösi–Molnár, 2006. = Keller Márkus – Kőrösi Zsuzsanna – Molnár Adrienne (szerk.): *A forradalom emlékezete. Személyes történelem. 1956-os Intézet*, Budapest.
- Koselleck, 2003. = Koselleck, Reinhart: *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Atlantisz, Budapest.
- M. Kiss, 2006. = M. Kiss Sándor: *Utak '56-hoz, utak '56 után*. Mundus, Budapest.
- M. Kiss, 2011. = M. Kiss Sándor: *Közelítések, 1956*. Kairosz, Budapest.
- Molnár, 2005. = Molnár Tamás: *Az ellenforradalom*. Kairosz, Budapest.
- Rainer–Szereda, 1996. = Rainer M. János – Vjacseszlav Szereda (szerk.): *Döntés a Kremlben*. 1956-os Intézet, Budapest.
- Szakolczai, 2001. = Szakolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. 1956-os Intézet, Budapest.
- ÚML, 1960. = Új Magyar Lexikon 2. kötet. Szerk.: Berei Andor et al. Budapest.
- ÚML, 1962. = Új Magyar Lexikon 5. kötet. Szerk.: Berei Andor et al. Budapest.

4. Tanulmányok, cikkek:

- Bibó István: *A demokrácia értelmezése és a forradalom szükségessége körüli zavar*. Online elérhető: <http://mek.niif.hu/02000/02043/html/172.html>
- Condorcet, 2006. = Condorcet: *A forradalmi szó jelentéséről*. (Fordította: Ludassy Mária) Élet és Irodalom, L. évfolyam, 49. szám.
- Gulyás, 2012: Gulyás Martin: *Kádár János és a munkástanácsok 1956–57-ben*. In: Géczi József Alajos – Szrenka Éva (szerk.): *8 napért 8 év. A munkástanácsok 1956-ban és ami utána jött*. Bába Kiadó, Szeged.
- Gyáni, 2007. = Gyáni Gábor: *Forradalom, felkelés, háború. 1956 fogalmi dilemmáiról*. In: uő. – Rainer M. János (szerk.): *Ezerkilencszázötvenhat az újabb történeti irodalomban*. 1956-os Intézet, 2007. p. 25–37.

Kendeffy, 2006. = *Kádár János jó elvtárs vagy shakespeare-i drámahős?* Roger Gough brit történésszel Kendeffy Áron beszélget. Kommentár, 2006/6. p. 19–30.

Rainer, 1992. = Rainer M. János: A Parlamenttől a Fő utcáig. Nagy Imre gondolati útja, 1956. november 4. – 1957. április 14. In: Uő (szerk.), Évkönyv, 1956-os Intézet, Budapest. 113–146.

Révész, 2007. = Révész Sándor: *Kommunisták a forradalomban*. In: Gyáni Gábor – Rainer M. János (szerk.): Ezerkilencszázötvenhat az újabb történeti irodalomban. 1956-os Intézet, p. 203–221.

5. Internetes források:

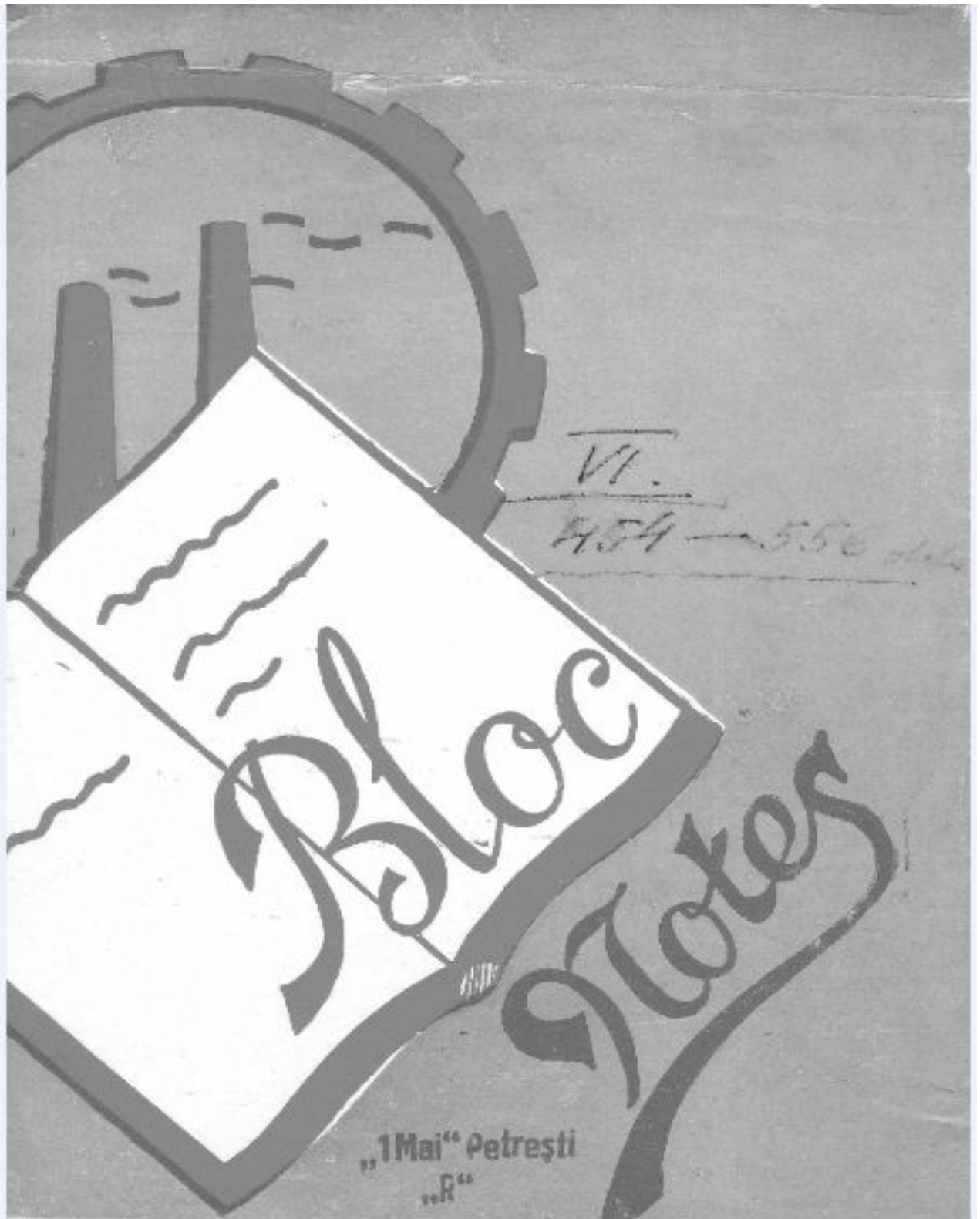
<http://mek.niif.hu>

<http://www.magyarforradalom1956.hu>

<http://nitsz.nolblog.hu>

7. Mellékletek:

1. melléklet – Nagy Imre snagovi jegyzetfüzetének címlapja és egy kézírásos oldala

2. melléklet: Széll Jenő visszaemlékezése

Széll Jenő október 31-ére vonatkozó visszaemlékezéséből ismert kádári mondanivaló véleményem szerint jóval többre utal, mint egy konkrét helyzet túlreagálására: *„A vasutasok külön távíróján Nyíregyházáról kapott hírt a Parlament: Nyíregyházán keresztül vasúton nagy tömeg szovjet katona és páncélos megy Budapest felé. Ezt a hírt este tizenegy óra tájban kaptam, akkor föl hívtam Kádárt, és közöltem vele. „Jól van” – mondta ő. Másnap reggel bejött Kádár, és ahogy meglátott, elkezdett ordítani, hogy meg vagyok én hülyülve, hogy éjszaka fölverem őt. Kértem: „Hát nem az a kötelességem, hogy tájékoztassam a vezetőket, ha egy fontos hírt kapok?” – hiszen ő akkor a párt első titkára volt. Az MDP már föloszlott, és Kádár neve alatt szerveződött az MSZMP. És akkor láttam a rá annyira jellemző kiborulást: fehér volt, mint a fal, rángatózott a szája széle, valamilyen sírógörcsfélébe került, és elkezdett velem ordítani, hogy ha három ellenforradalmár vasutasnak eszébe jut a rémhírterjesztés, annak én bedőlök. Mondtam neki, arra semmi bizonyítékom nincs, hogy ez három hülye, részeg vasutas lett volna, s ez egy nagyon fontos hír. „Különben is, ti vagytok az oka az egésznek” – mondta Kádár. Erre már én is kiborultam, és megkérdeztem, hogy: „Mi az a ti?” Akkor ugyan már lecsillapodott Kádár, de teljesen kiborulva ment tovább. Abban az időben egy koalíciós kormány, amelyben a kommunisták csak részarányuknak megfelelően vesznek részt, mintegy huszonöt százalékban, Kádár számára katasztrófa volt, a teljes megsemmisülés.”* (Keller–Körösi–Molnár 2006: 212–213.)

Nézetem szerint az alábbi forrásrészlet mélyebb tartalommal bír: Kádár a november 11-i IKB-ülésen ismerteti véleményét a párt átszervezésével kapcsolatos októberi vitákról. A semlegesnek tűnő októberi helyzetfelvázolás ellenére burkoltan kitűnik, mi volt a gondja nem csupán a koalíciós kibontakozással, de az MDP monopolszerepének feladásával: félt a munkásosztály élcsapatának politikai szétaprózódásától, és ha nem az MDP bevált tagjaiból – „a rosszul exponált elemek kihagyásával” –, hanem ellenőrizetlenül felvett új tagokból szerveződne meg az új párt, vagy legalábbis nem a megbízható elemek lennének többségben a koalícióban, nehezebb lenne a túlbuzgó ellenforradalmat kezelni. Az egypárti hatalomkoncentráció tehát óriási „előny” az egyre erősödő ellenforradalmi testületekkel szemben, melynek feladása szükségképpen az ellenséget erősíti. Ezt filozófiailag mindig is így gondolta, október folyamán pusztán az aktuális helyzet (!) és a „hisztérikus hangulatkeltések” befolyásolták az új párt megszervezésének és az MDP-vel való szakítás

irányába, mint azt hangoztatja is november 4-e után. (MOL M-KS. 288. f. 4/1. ő. e. 3. lap.)

Hogy november 4-e után a proletárdiktatúrához szükséges pártegység újrateremtése miatt nem híve a többpárti koalíciós kibontakozásnak, az érthető. De októberben is voltak arra jelek, hogy nem szívesen vállalja fel a kényszerű hatalommegosztást az alulról szerveződő népi szervek és a szétbomló állampárti igazgatási-irányítási struktúra között. Kádár tehát bizalmatlan volt az informátorokkal szemben, s mivel nem mentek át az MDP szűrőjén, ellenforradalmároknak tekintette őket.

3. melléklet: MSZMP KB (IKB), 1956. december 2–5. Kádár János felszólalása.
MOL M-KS 288. f. 4/3. ő. e. 11–12. lap

„Egy másik kérdést is felvetek. Nálunk most a párt- és államvezetés területén nagyon sok olyan – talán lehet mondani többségében – elvtárs van, aki hosszú ideig részt vett a pártellenzék harcában. Én nem tagadtam és soha nem is fogom tagadni, hogy Rákosi Mátyással együtt mentem tiszta meggyőződéseim szerint és elfogadtam az ő vezetését azokban az időszakokban, amikor ő forradalmár volt: a Horthy-rendszer idején – mert nem véletlen, hogy a Csillag-börtönben ismerkedtem meg vele – de abban az időszakban, amikor a hatalomért harcoltunk 1945–47-ben. Ugyanígy nem tagadom és ugyanígy büszkeséggel mondom, hogy a mostani időszakban én is együtthaladtam Nagy Imrével és a többiekkel addig, amíg az volt a meggyőződéseim, hogy az antidemokratikus vezetési módszerek ellen folytatták a harcot a párt és az állami élet területén. Ebben magam is egy voltam ezzel az úgynevezett Nagy Imre-csoporttal. Volt azonban egy időszak, amikor a párton belüli kérdéseket a párton kívülre vitték, amikor a belső kormányzati kérdéseket az utcára vitték, amikor az én utam elvált ettől a csoporttól olyan értelemben, hogy többé nem tudtam teljes mértékben egyetérteni velük. Voltak olyan dolgok, amikben támogattam őket. De már az utolsó időkben igen fontos kérdésekben nézeteltérés volt köztünk. Akkor kezdtek engem – nem előttem – nem tudom én minek nevezni. De ez nem tesz semmit. Amikor olyan helyzet alakult ki, hogy más megoldás nem volt – de egy még lehetséges – én az összes döntéseknél ott voltam és megszavaztam azokat, ezekért vállalom a felelősséget – Nagy Imre és társai kezébe tettük le a vezetés pozícióit. Ezért én felelős vagyok. De ez már kipróbált út. Eljutottunk az ellenforradalomig és eltűrtük, hogy szétbomlasszák a pártot és az államapparátust. Az súlyos csapás volt, hogy kádereink egy része megijedt. De, aki részt vett ezekben a harcokban, az tudja, hogy a kétségbeesett telefonhívásokra még csak világos és teljes értelmű választ sem adtunk a kommunistáknak

és ezzel megtörtük a pártot. És, hogy ezt nem tudtuk megtenni, annak az volt az oka, hogy a pártvezetésben és a kormányon belül két áramlat volt. És ez megnyilvánult a felkelés megítélésében és később az ellenforradalom idején is. Hogy mi volt az a felkelés, ami október 23-án történt, azt nagyon pontosan kell nekünk tisztázni. Szerintem az külön dolog, ami október 30-án kezdődött. Nem volt tisztességes dolog, hogy az Akadémia-utca 17-ben volt a fegyveres felkelés elleni harc vezérkara és ott volt a demokratikus felkelés szellemi vezetésének központja is. És itt a tisztességben nem nálunk volt a hiba, hanem Nagy Imrénél, mert oda engem nem hívtak meg, de Nagy Imrét igen, ahol a felkelés elleni harcnak a vezérkara volt.”

4. melléklet: Nagy naplójának „Feljegyzések” c. részében olvasható összegzés. Nagy 2006: 204–205.

„Az MSZMP politikai platformja az 1957. februári KV határozat után két koncepción alapszik: az októberi-novemberi események „ellenforradalmi” jellegének és a Nagy Imre-csoport „árulásának” koncepcióján. Az 1956. decemberi határozat alapvető koncepciója az ellenforradalom volt. Az 1957. februári KV határozat alapvető koncepciója az „árulás”. A kettő egymást kiegészítve alkotja az MSZMP politikai platformját. Az első koncepció (ellenforradalom) a fegyveres beavatkozást volt hivatva igazolni. A második (árulás) a Rákosi–Gerő-klikk rehabilitálását és a megelőző értékelés megváltoztatását szolgálta. A kettő együtt a harcot a pártellenzék, a Nagy Imre-csoport ellen, a „revizionizmus” ellen. Az árulást a jobboldali opportunisták áruló politika jelentette, széles körre alkalmazva, különböző válfajokkal: osztályárulás, a szocializmus elárulása a párt elárulása és a proletár nemzetköziség elárulása – ezek a vádak. Konkrét tartalmat az árulás különböző fajtáinak nem adtak eddig.”